

Національний університет «Острозька академія»

Економічний факультет

Кафедра фінансів, обліку і аудиту

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему: **«ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ»**

Виконав студент 2 курсу, групи МФК-61
спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»
освітньо-професійної програми
«ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА
СТРАХУВАННЯ»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Олійник Владислав Васильович

Керівник – доктор економічних наук, доцент
Дем'янчук Ольга Іванівна
Рецензент – доктор економічних наук,
доцент Антонюк Олена Ростиславівна

"РОБОТА ДОПУЩЕНА ДО ЗАХИСТУ"

**Завідувач кафедри фінансів,
обліку і аудиту**

_____ (проф., д.е.н. Мамонтова Н.А.)
(підпис)

Протокол № _____ від « ____ » _____ 2021 р.

Острог -2021

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»

Факультет економічний

кафедра фінансів, обліку і аудиту

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри фінансів, обліку і аудиту

проф., д.е.н. Мамонтова Н.А.

“_____” _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу студента

Олійника Владислава Васильовича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «Фінансові аспекти зовнішньоекономічної діяльності України на сучасному етапі»

Керівник роботи: доктор економічних наук, доцент Дем'янчук Ольга Іванівна
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Затверджено наказом по Академії від “_____” _____ 20 р. №_____.

2. Термін здачі студентом закінченої роботи: _____.

3. Вихідні дані до роботи: платіжний баланс України, навчальні підручники, нормативно-правові акти, фахові наукові статті та навчальні посібники, статистичні дані.

4. Перелік завдань, які належить виконати:

- розкрити сутність зовнішньоекономічної діяльності країни;

- визначити зміст та інструменти фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

- дослідити систему оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності країни;

- провести структурно-динамічний аналіз зовнішньоекономічної діяльності країни;

- надати характеристику стану системи фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні;

- здійснити оцінку ефективності зовнішньоекономічної діяльності;

- вказати напрями для підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності;

5. Перелік статистичного, графічного матеріалу: схеми, таблиці, діаграми, рисунки.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	<i>Дем'янчук О.І. доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту</i>	02.03.2021	02.03.2021
Розділ 2	<i>Дем'янчук О.І. доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту</i>	04.05.2021	04.05.2021
Розділ 3	<i>Дем'янчук О.І. доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту</i>	29.05.2021	29.05.2021

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вивчення літератури	до 03.02.2021	
2.	Розробка змісту (плану)	до 02.03.2021	
3.	Ознайомлення керівника із текстом кваліфікаційної роботи (чорновий варіант):		
3.1	Розділ 1	до 04.05.2021	
3.2	Розділ 2	до 29.05.2021	
3.3	Розділ 3	до 30.09.2021	
4.	Ознайомлення керівника із текстом кваліфікаційної роботи із врахуванням зауважень	до 16.11.2021	
5.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	до 23.11.2021	
6.	Рецензування кваліфікаційної роботи	до 07.12.2021	
7.	Здача кваліфікаційної роботи на кафедру Реєстрація на Moodle	до 07.12.2021	

Студент _____ Олійник В.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Дем'янчук О.І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Узагальнено сутність, форми, рівні та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності країни, уточнено зміст та інструменти фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, досліджено систему оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності країни, проведено структурно-динамічний аналіз зовнішньоекономічної діяльності країни, надано характеристику стану системи фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні на сучасному етапі, здійснено оцінку ефективності зовнішньоекономічної діяльності та її фінансових аспектів. Запропоновано напрями підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності України в фінансових аспектах на сучасному етапі.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, фінансове регулювання, міжнародне середовище, мито.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрена сущность, формы, уровни и субъекты внешнеэкономической деятельности страны, уточнено содержание и инструменты финансового регулирования внешнеэкономической деятельности, исследована система оценки эффективности внешнеэкономической деятельности страны, проведен структурно-динамический анализ внешнеэкономической деятельности страны, охарактеризовано состояние системы финансового регулирования внешнеэкономической деятельности в Украине на современном этапе, осуществлена оценка эффективности внешнеэкономической деятельности и ее финансовых аспектов. Предложены направления повышения эффективности внешнеэкономической деятельности Украины в финансовых аспектах на современном этапе.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, финансовое регулирование, международная среда, пошлина.

SUMMARY

The essence, forms, levels and subjects of foreign economic activity of the country are generalized, the content and tools of financial regulation of foreign economic activity are specified, the system of estimation of efficiency of foreign economic activity of the country is investigated, the structural-dynamic analysis of foreign economic activity of the country is carried out. at the present stage, an assessment of the effectiveness of foreign economic activity and its financial aspects. The directions of increase of efficiency of foreign economic activity of Ukraine in financial aspects at the present stage are offered.

Key words: foreign economic activity, financial regulation, international environment, duty.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1	9
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇНИ ТА ЇЇ ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ	9
1.1. Сутність, форми, рівні та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності країни	9
1.2. Зміст та інструменти фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності	18
1.3. Система оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності країни	28
РОЗДІЛ 2	33
ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ АСПЕКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	33
2.1. Структурно-динамічний аналіз зовнішньоекономічної діяльності країни	33
2.2. Характеристика стану системи фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні на сучасному етапі	45
2.3. Оцінка ефективності зовнішньоекономічної діяльності та її фінансових аспектів	50
РОЗДІЛ 3	56
НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В ФІНАНСОВИХ АСПЕКТАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	56
3.1. Шляхи підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності України	56
3.2. Врегулювання інвестиційних та позичкових потоків України у зовнішньоекономічній діяльності на сучасному етапі	60
3.3. Дослідження впливу окремих статей платіжного балансу на економіку країни	64
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

У сучасних умовах активізації процесів євроінтеграції в Україні особливого значення набувають проблеми забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності українських компаній. Поряд із цим важливість окресленого посилюється з урахуванням необхідності пошуку напрямів забезпечення ефективності стратегічного менеджменту в міжнародному бізнесі в умовах всесвітньої пандемії коронавірусної хвороби.

Важливість зазначених проблем та необхідність їх теоретичного дослідження й практичного обґрунтування обумовили вибір теми роботи, що вказують на її актуальність.

Проблемами вивчення особливостей зовнішньоекономічної діяльності в різних аспектах вивчення даної проблематики займається багато вчених, таких як: Гвоздь В.С., Горчаков В. Ю., Дроздова Г. М., Дубіщев В.П., Кісь О. П., Тищенко Ю., Тітар І.О. та багато інших.

Але, незважаючи на ґрунтовні дослідження окресленої проблематики та вагомість існуючого наукового доробку з цього приводу, окремі аспекти досліджено не повністю, і це питання потребує подальшого обґрунтування, що й зумовило мету даної роботи.

Мета дослідження полягає у визначенні напрямів підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності України в фінансових аспектах на сучасному етапі на основі вивчення теоретичних та оцінки практичних аспектів досліджуваної проблематики.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати ряд завдань:

- узагальнити сутність, форми, рівні та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності країни;

- уточнити зміст та інструменти фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

- дослідити систему оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності

країни;

- провести структурно-динамічний аналіз зовнішньоекономічної діяльності країни;

- надати характеристику стану системи фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні на сучасному етапі;

- здійснити оцінку ефективності зовнішньоекономічної діяльності та її фінансових аспектів;

- розробити напрями удосконалення механізму регулювання зовнішньої торгівлі України, як пріоритетної форми зовнішньоекономічної діяльності;

- запропонувати шляхи регулювання інвестиційних та позичкових потоків України у зовнішньоекономічній діяльності на сучасному етапі;

- обґрунтувати пропозиції щодо фінансової оцінки сприятливості середовища міжнародного бізнесу.

Об'єктом дослідження є форми, рівні зовнішньоекономічної діяльності України та система фінансового регулювання її. Предметом дослідження є фінансові аспекти зовнішньоекономічної діяльності країни та фінансовий механізм їх регулювання на сучасному етапі.

Наукова новизна одержаних результатів:

- удосконалено механізм регулювання зовнішньої торгівлі України, як пріоритетної форми зовнішньоекономічної діяльності;

- запропоновано напрями регулювання інвестиційних та позичкових потоків України у зовнішньоекономічній діяльності на сучасному етапі;

- обґрунтовано пропозиції щодо фінансової оцінки сприятливості середовища міжнародного бізнесу.

У роботі були використані такі методи дослідження: порівняння, тлумачення правових норм, аналіз, логічний метод, метод статистичного моделювання тощо.

Метод порівняння полягає в представленні результатів характеристики різних підходів до сутності зовнішньоекономічної діяльності. Метод аналізу – для визначення особливостей здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Теоретичне узагальнення – для обґрунтування показників, необхідних для фінансового аналізу зовнішньоекономічної діяльності. За допомогою логічного методу систематизовано та узагальнено теоретичні аспекти поняття зовнішньоекономічної діяльності. Метод тлумачення правових норм застосовувався для аналізу нормативно-правового забезпечення з питань зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Метод статистичного моделювання – для оцінки факторів сприятливості середовища міжнародного бізнесу.

Теоретико-методичне значення отриманих результатів полягає в уточненні теоретичних засад зовнішньоекономічної діяльності, узагальненні змісту та інструментів фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, дослідженні системи оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності країни.

Інформаційна база дослідження складає наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, статистична інформація, річні звіти результатів діяльності окремих компаній, міжнародні нормативно-правові акти, періодичні видання тощо.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇНИ ТА ЇЇ ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ

1.1. Сутність, форми, рівні та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності країни

Зовнішньоекономічна діяльність є об'єктом міжнародного менеджменту та керованою системою, що має свою специфіку, яка, по суті, ставить свої вимоги до керуючої системи – міжнародного менеджменту. Ця специфіка має характерні риси, що вносяться національними, культурними особливостями різних держав.

Зовнішньоекономічна діяльність країни має безпосередній вплив на фінансову безпеку країни у зовнішньоекономічній діяльності, відображаючи її фінансові аспекти, ми можемо стверджувати про позитивний вплив на зростання основного фінансового ресурсу країни – ВВП, чи його зниження, через додатній або від'ємний чистий експорт.

Для того щоб розібратись у всіх фінансових аспектах зовнішньоекономічної діяльності країни, нам потрібно розкрити сутність цієї категорії, розкрити її форми, рівні та суб'єктів.

Провівши методологічний аналіз трактування поняття «зовнішньоекономічна діяльність», ми узагальнили твердження окремих вчених у таблиці 1.1. На основі яких можемо зробити наступні висновки.

По-перше, погляди на сутність поняття «зовнішньоекономічна діяльність» достатньо різні, проте всі вони передбачають, що зовнішньоекономічна діяльність в загальному вигляді є послідовністю дій, що здійснюються учасниками міжнародної торгівлі для досягнення поставлених цілей.

Основними формами зовнішньоекономічної діяльності є:

- державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- зовнішньоторговельна діяльність підприємства, організації;
- міжнародна кооперація виробництва [9].

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності є складовою частиною економічної політики держави.

Таблиця 1.1

Аналіз тлумачення поняття «зовнішньоекономічна діяльність» у розробках вітчизняних та зарубіжних науковців

Джерело	Визначення поняття « зовнішньоекономічна діяльність»
1	2
Гвоздь В.С. [6]	сукупність основних напрямків і шляхів зміцнення, зростання і змін через концентрацію зусиль на певних пріоритетах зовнішньоекономічних ринків
Горчаков В. Ю. [8]	взаємозв'язаний комплекс дій, які здійснює фірма для досягнення цілей з урахуванням власного ресурсного потенціалу, факторів і обмежень зовнішнього середовища
Дугінець Г. [16]	об'єднаний план, що інтегрує всі складові елементи фірми і різні аспекти її діяльності.
Кісь О. П. [17]	основа для вироблення стратегічних планів, проектів і програм, а також основних критеріїв, що використовуються для вибору найбільш обґрунтованих ефективних та необхідних планів, проектів і програм з наявного переліку для подальшого виконання, відкинувши несумісні із загальною стратегією
Невелєв О.М. [37]	фактор стабілізації зовнішньоекономічних відносин, тому що дає змогу відчувати контроль за ситуацією і знизити невизначеність процесів, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі
Шкурупий О. В. [24]	являє собою ділову концепцію (бізнес-концепцію) і набір конкретних дій, спроможних створити реальні конкурентні переваги, які здатні зберігатися тривалий час.

Джерело: узагальнено автором

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) - це комплекс економічних, правових і адміністративно-управлінських заходів з боку держави в особі її органів з метою формування сприятливих умов господарювання для суб'єктів ЗЕД, які забезпечують їх економічну підтримку і правову захищеність на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Ці заходи спрямовані на вдосконалення механізму експортних операцій з

реалізації товарів, послуг і прав інтелектуальної власності, готової продукції на міжнародних ринках, а також на підтримку позитивного сальдо зовнішньоторговельного балансу та забезпечення господарської безпеки в національному масштабі.

При здійсненні зовнішньоекономічної діяльності на рівні держави, основною метою є міждержавні відносини, підтримка правових, торговельних і політичних інститутів, які збільшують ефективність співпраці. Ефективна зовнішньоекономічна діяльність держави призводить до збільшення зростання національного доходу, вдосконалення науково-технічного прогресу, зростання виробництва і підвищення капіталовкладень.

Цілі державного регулювання ЗЕД полягають в [14]:

- формуванні сприятливого правового клімату для здійснення в рамках чинного законодавства і міжнародних домовленостей, діяльності національних господарюючих суб'єктів у сфері зовнішньоекономічної діяльності як всередині країни, так і за її межами;

- створенні умов економічного стимулювання зовнішньоторговельних операцій, з метою надходження валютної виручки та формування національного доходу держави, за пріоритетними напрямками;

- забезпеченні умов ефективної зовнішньоекономічної діяльності кожного господарюючого суб'єкта;

- координації участі країни в умовах глобалізації світового господарства в міжнародному поділі і кооперування праці і виході її на нові ринки, в першу чергу з конкурентоспроможною наукомісткою продукцією, яка повинна бути основою експортного потенціалу країни;

- вдосконаленні структури зовнішньоекономічної діяльності шляхом підвищення питомої ваги в експортних операціях частки послуг (туризм, сервісне обслуговування, технічне сприяння на комерційній основі), машинотехнічної продукції, що розробляється на базі новітніх досягнень науки і техніки, і патентів, ліцензій при послідовному курсі на зниження поставок необробленої сировини, природних копалин і вимушеного імпорту відходів від

переробки поставленого раніше радіоактивної сировини:

- регулюванні торговельних відносин між країнами і на регіональному рівнях;

- сприянні вітчизняним експортерам за кордоном, надання їм різного роду інформаційного, консультаційного, юридичного та іншого сприяння при проведенні операцій з іноземними контрагентами, контроль за збереженням стабільного позитивного сальдо у зовнішній торгівлі;

- регулюванні платіжного балансу країни в частині операцій, що відносяться до зовнішньоекономічної діяльності, і своєчасному погашенні зовнішньої заборгованості при здійсненні контролю за збереженням незалежного від іноземних кредиторів, розвитку економіки;

- забезпеченні дотримання пріоритету національних економічних інтересів в процесі участі держави в світовому господарстві.

Підприємство є самостійним суб'єктом, який займається виробництвом і реалізацією своєї продукції і наданням послуг.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємства - це сфера діяльності, яка спрямована на розширення зовнішніх кордонів для реалізації свого товару [2].

Здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємства засноване на підписанні контрактів з іноземними контрагентами.

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності дозволяє підприємству розширити ринок збуту, свободу дій у прийнятті рішень для здійснення виробничих завдань.

Зовнішньоторговельна діяльність підприємства здійснюється у вигляді обміну товарів або послуг за отримання відповідної винагороди.

До комплексу послуг по здійсненню зовнішньоекономічної діяльності, можна віднести наступні заходи:

- вивчення внутрішнього ринку, тієї держави куди планують ввезти товар;

- вивчення кон'юнктури ринку;

- проведення рекламних заходів щодо просування свого товару;

- розгляд додаткових комерційних пропозицій з метою розширення ринку

збуту;

проведення переговорів з іноземними контрагентами;

укладення нових контрактів на поставку товарів або надання послуг.

У міжнародній практиці виділяють наступні види зовнішньоторговельних операцій, а саме [22]:

Експорт - це режим, при якому товари вивозяться за митну територію своєї держави.

Імпорт - це режим, при якому товар ввозиться в нашу країну.

Реекспорт - продаж товару з вивезенням його за територію країни раніше імпортованого, але який не був додатково перероблений або реалізований.

Реімпорт - покупка товару з ввезенням його з-за кордону раніше експортованого і не піддалося додаткової переробки або реалізації.

Міжнародна кооперація виробництва (МКП) - це спільна виробничо-економічна, науково-технічна діяльність, спрямована на розділення основних обов'язків по збутової діяльності.

Основні переваги МКП:

- збільшення обсягів взаємних поставок комплектуючих матеріалів між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, що призводить до збільшення обсягу реалізованих товарів;

- економія валютних коштів підприємства;

- збільшення технічного оснащення виробничих процесів.

Головними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності виступають транснаціональні, багатонаціональні і мультинаціональні корпорації, які чинять безпосередній вплив на стратегію міжнародної торгівлі в цілому.

Для оцінки переваг і недоліків транснаціональних корпорацій використовують їх класифікацію за ознаками походження, галузевої спрямованості, розміром і рівнем транснаціоналізації. Транснаціональним корпораціям притаманні і серйозні недоліки, такі наприклад, як руйнування національних економік і зниження рівня безпеки представляють їх держав, істотна монополізація локальних ринків, винос екологічно шкідливих

виробництв в менш розвинені країни, розвиток процесів глобалізації, скорочення числа робочих місць і зростання безробіття на підприємствах транснаціональних корпорацій (ТНК). Наростання тенденції до скорочення зайнятості на підприємствах ТНК особливо яскраво проявляється в філіях розвинених країн, і відбувається це під впливом глобалізації ринку трудових ресурсів.

Транснаціональні корпорації створюють ряд важливих передумов для розвитку світової економіки [2]:

- організація міжнародного виробництва з єдиним ринковим та інформаційним простором, міжнародним ринком капіталів, робочої сили, науково-технічних, консультаційних та інших послуг;

- підвищення конкуренції за рахунок створення умов для інноваційної діяльності, прискорення науково-технічного прогресу;

- підвищення доступу до кваліфікованих кадрів і можливостям їх відбору для поліпшення використання робочої сили, економічного зростання та розвитку, стимулювання глобалізації світової економіки, залучення все більшої кількості країн в міжнародні економічні відносини;

- розширення доступу до природних ресурсів, результатами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт по всьому світу;

- горизонтальна диверсифікація в різні галузі або вертикальна технологічна інтеграція в рамках однієї галузі з використанням процесного менеджменту.

Багатонаціональні корпорації є однією з сучасних і в той же час найбільш складних форм організації міжнародного бізнесу. Вони керуються глобально філософією бізнесу, орієнтує господарську діяльність як усередині країни походження, так і за її межами. Такі корпорації використовують комплексний міжнародний підхід, що враховує високо прибуткове розміщення виробництв і дохідні ринки збуту за кордоном. Багатонаціональні корпорації активно сприяють перетворенню світової економіки в ефективну міжнародну виробництво, дають нові імпульси розвитку науково-технічного прогресу,

підвищенню технічного рівня і якості продукції.

Як форма організації міжнародного бізнесу багатонаціональні корпорації відрізняються від інших його форм. Багатонаціональним корпораціям притаманні такі особливості, як корпоративна цілісність, що базується на акціонерному участю, єдина управлінська вертикаль, наявність центру контролю у вигляді групи взаємопов'язаних компанії або у вигляді холдингової компанії або банку.

Корпорації, що працюють в глобальному світовому просторі, використовують і адекватний їм глобальний, міжнародний менеджмент, орієнтований на рішення управлінських завдань. Особливо слід підкреслити значення багатонаціональних корпорацій з позиції вдосконалення менеджменту організації, управління її комерційним, виробничо-технологічним, кадровим та інформаційним потенціалом. Це і ризик-менеджмент, пов'язаний з оцінкою можливих загроз для бізнесу з боку конкурентів, і управління персоналом, яка передбачає як пошук людських ресурсів, так і їх використання в міжнародному бізнесі [4].

Корпорації змушені застосовувати стратегічний, фінансовий, менеджмент, що забезпечують глобальний, інтегрований підхід до бізнесу з метою пошуку нових ринкових можливостей і закріплення присутності корпорації на ключових державних і регіональних ринках. Багатонаціональну корпорацію можна вважати різновидом холдингової компанії, що здійснює господарську діяльність на різних національних ринках і прагне через менеджерів дочірніх підрозділів адаптувати свої продукти і стратегію до особливостей країн. Активний розвиток національних держав, розширення їх відкритості і можливостей виходу на міжнародні ринки прискорює процеси глобалізації міжнародного бізнесу. Це сприяє формуванню все більшого числа мультинаціональних корпорацій, роблячи сферою діяльності міжнародного бізнесу практично весь світ і обумовлюючи необхідність адаптації системи міжнародного менеджменту до змін, що відбуваються.

Стратегії зовнішньоекономічної діяльності притаманний ряд специфічних

рис, що характеризують і відрізняють її від звичайної торгівлі, що функціонує всередині держави, що узагальнено на рисунку 1.1:

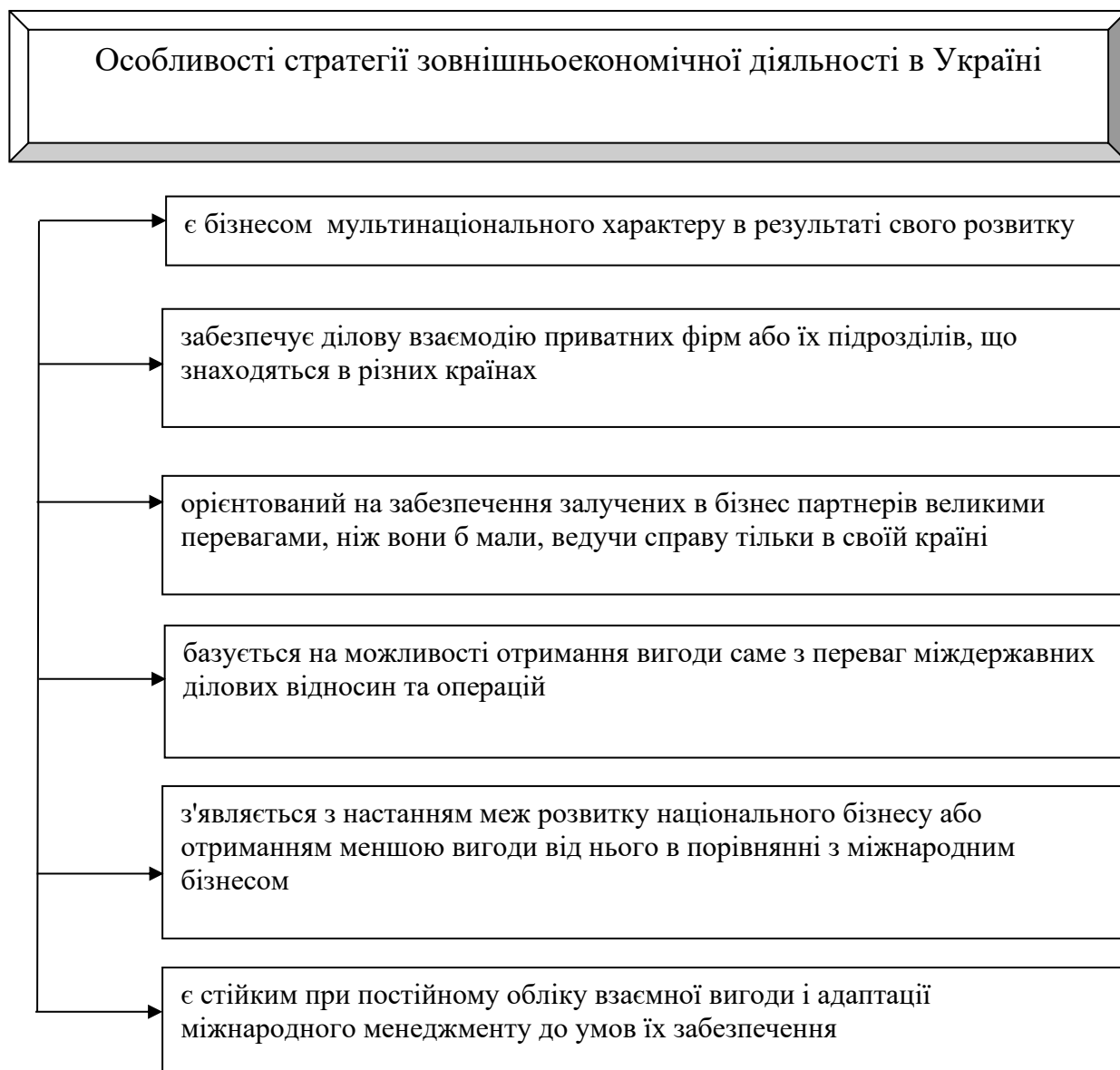

Рис. 1.1. Особливості стратегії зовнішньоекономічної діяльності в Україні
Джерело: узагальнено автором за [7]

Слід зазначити стійкі тенденції розвитку мультинаціональних в міжнародному бізнесі, обумовлені зростанням числа міжнаціональних корпорацій за рахунок поступового входження в них фірм з країн, що розвиваються. Мультинаціональні корпорації, що представляють інтереси промислово-розвинених країн, які мають велику свободу вибору видів бізнесу і накопичили досвід роботи в умовах різноманіття культур, виходять на найвищий рівень інтернаціоналізації і залучення в міжнародний бізнес. Вони

добре відчують себе в умовах глобалізації, при якій міжнародні економічні зв'язки охопили практично всі країни світу, поставивши їх в залежність від міжнародного бізнесу. Все це обумовлює інформаційні, функціональні, процесні, технологічні, інфраструктурні та організаційні зміни в міжнародному менеджменті.

Система міжнаціональних корпорацій, що займалися раніше виробництвом і реалізацією товарів, стала вирішувати складні і глобальні завдання, такі як створення і використання мережі мультинаціонального банківського, глобального комп'ютерного, інтелектуального обслуговування бізнесу. Мультинаціональне обслуговування гарантує йому великий прибуток і високу ефективність, хоча при цьому відбувається розмивання національних економік, ідентичності народів, їх культур, способу життя і нівелювання традицій, що негативно позначається на особистісних, індивідуальних, морально-етичні якості людей. Разом з тим, транснаціональні, багатонаціональні, мультинаціональні корпорації дали потужний поштовх розвитку міжнародного менеджменту [10].

Таким чином, головними учасниками зовнішньоекономічної діяльності на сьогодні виступають транснаціональні, багатонаціональні та мультинаціональні корпорації, діяльність яких й зумовлює стратегію зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, зовнішньоекономічна діяльність – це всеосяжний феномен сучасної міжнародної економіки. Отримання вигоди у вигляді прибутку в якомога більших розмірах чи інших результатів змушує бізнес ставати міжнародним, мультинаціональним і зумовлює доцільність виходу фірми за межі можливостей власної держави. Міжнародна торгівля має давню історію свого розвитку, яка пов'язана з впливом на нього внутрішньодержавних та зовнішніх чинників.

1.2. Зміст та інструменти фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності

У теорії і практиці регулювання зовнішньоекономічної діяльності, як правило, виділяються дві основні мети, на досягнення яких спрямовані заходи фінансового впливу: воно здійснюється або з метою стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності, або для встановлення захисту галузей національної економіки та окремих господарюючих суб'єктів від іноземних конкурентів. Виходячи з цього, заходи регулювання класифікуються як стимулюючі і захисні. З іншого боку, заходи впливу можуть носити економічний, адміністративний або змішаний характер, при цьому можна виділити групу заходів, що відносяться до фінансово-економічної сфери або є частиною фінансово-економічного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності [15].

Розглянемо ті заходи, які найбільш часто використовуються на практиці. Однак перш ніж перейти до розгляду, слід зробити застереження, що розподіл регулюючих заходів на стимулюючі і захисні багато в чому умовно. Практично всі країни в тій чи іншій мірі, в залежності від внутрішньої і зовнішньої ситуації, пріоритетів і цілей своєї соціально-економічної політики, економічних можливостей тощо, здійснюють економічне регулювання експортних та імпортних операцій, створюючи умови для розвитку зовнішньоторговельного обороту і збалансованості платежів. При цьому по відношенню до більшості заходів регулювання зовнішньоекономічної діяльності неможливо однозначно стверджувати, чи належать вони до стимулюючих, або захисних. Залежно від ситуації, що складається в тій чи іншій галузі, від форми, інтенсивності і широти впливу одна і та ж міра може мати стимулюючий або обмежуючий вплив на стан зовнішньої торгівлі. У повному обсязі стимулююча функція зовнішньоторговельної політики держави справедлива, мабуть, лише в відношенні підтримки національних виробників, які здійснюють експорт товарів і послуг з країни. Стимулювання ж імпорту носить вкрай обмежений і

винятковий характер. З огляду на ці застереження, в рамках певних економічних методів можна виділити групу заходів, головним призначенням яких є стимулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Так, однією з поширених форм підтримки національних експортерів в більшості країн світу є пряме фінансування експортного виробництва, яке здійснюється у вигляді дотацій з бюджету компаніям на покриття різниці між собівартістю їх продукції (послуг) і експортними цінами. Широко практикується субсидування державою витрат національних компаній на ведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок в експортному виробництві, а також субсидування процентних ставок за кредитами, отриманими компаніями-експортерами в комерційних банках. Основною метою даних заходів є забезпечення державою гарантованого прибутку компаніям-експортерам певних видів продукції.

Іншою формою державної підтримки експорту є непряме фінансування експортного виробництва. Головним провідником цього заходу, як правило, виступає банківська система (державні або уповноважені приватні банки), інститутам якої уряд виділяє спеціальні дотації на зниження ставок за комерційними кредитами, наданими ними вітчизняним компаніям-експортерам. У більшості країн світу кредитування експорту - одна з найпоширеніших форм його стимулювання. До заходів непрямого фінансування можна також віднести повернення експортерам ПДВ на продукцію, що вивозиться за межі країни, а також повернення мита, сплаченого експортерами при імпорті сировини та надання тимчасових відстрочок зі сплати митних зборів і податків при імпорті сировини та проміжної продукції [23].

Окрему групу стимулюючих методів утворюють заходи щодо пільгового оподаткування експортно-орієнтованих підприємств. Застосовуються різні способи зниження податкового тягара на експортерів, серед яких найбільшого поширення набула практика прямого зниження податків з підприємств в залежності від частки експорту в їх виробництві. Наприклад, в ряді випадків компаніям надається право формування спеціальних резервних фондів розвитку

експортного виробництва за рахунок коштів, що включаються в собівартість продукції (тобто неоподатковуваних податком на прибуток). Іншим прикладом податкового стимулювання експорту є податковий кредит, що представляє собою відстрочку по сплаті податку з експортної виручки.

Ще однією формою стимулювання зовнішньоекономічної активності національних виробників є страхування експорту, найбільш часто здійснюється за допомогою державного страхування кредитів, виданих комерційними банками вітчизняним компаніям на фінансування експортних контрактів. Зазвичай державне страхування експортних операцій здійснюється за максимальними розцінками і ставками, нижчими середньоринкових, що дає можливість експортерам отримувати в комерційних банках кредити на пільгових умовах. У свою чергу, це дозволяє значно збільшити зацікавленість підприємств в продажу товарів на зовнішньому ринку. Важливою обставиною є те, що державне страхування експорту не тільки носить пільговий характер, але і крім комерційних ризиків, також може охоплювати багато видів політичних ризиків, як правило, не страхуються приватними страховиками [8].

Багато спільного зі страхуванням експортних контрактів мають урядові гарантії комерційним банкам, які надають кредити під експортні операції. Оскільки в цьому випадку держава також бере на себе значну частину кредитних ризиків, знижуючи, таким чином, вартість кредитів, дана міра є серйозним фактором, що підтримує конкурентоспроможність національних компаній на міжнародному ринку.

Всі перераховані вище економічні та фінансові заходи створюють стимули для активізації зовнішньоекономічної діяльності, маючи головним своїм напрямком забезпечення сталого розвитку національного експорту в явній формі або опосередковано.

Іншою складовою фінансово-економічного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності є митне податково-тарифне регулювання, яке здійснюється шляхом встановлення державою експортних і імпорتنих митних податків і зборів. Митні податки і мито за своєю природою відрізняються від

спеціальних стимулюючих заходів не тільки системою організації, а й універсальністю дії. Результати їх застосування можуть мати різноспрямований характер: в залежності від обставин митні податки і мита виступають і як стимулюючі, підтримуючі експорт, імпорт або споживання, і як захисні, підтримують внутрішнє виробництво, заходи. В силу своєї універсальності і ефективності в сучасній економіці мита виступають головним інструментом регулювання зовнішньої торгівлі. Розглянемо цей інструмент докладніше.

В основі митного регулювання кожної країни лежить митний кодекс, який затверджується законодавчими органами. У цьому документі визначаються загальні завдання і принципи митного оподаткування, структура, статус і функції митних органів, порядок функціонування митного контрольного і фіскального механізмів [11].

Прийнято вважати, що митне оподаткування є одним з найбільш ефективних адміністративних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Головним інструментом митного оподаткування виступають митні збори. За формальною ознакою, мито є різновидом платежу, що стягується митними органами при переміщенні товарів через державний кордон.

Однак, слід зазначити, що правова сутність даного платежу до теперішнього часу залишається остаточно не уточненою. У поглядах вчених, що займаються цією проблематикою, найбільше поширення набули два підходи: одні вважають, що мито являє собою різновид податку, інші схильні прирівнювати її до збору. Найкращою, на наш погляд, є точка зору, відповідно до якої мито в податковій системі займає особливе місце.

При з'ясуванні правової природи мита потрібно виходити з його специфіки, що складається в з'єднанні в цей платіж ознак, як податку, так і збору. Наявність певних особливостей в сукупності визначає особливе місце мита в рамках єдиного фінансово-економічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Мито спираються на систему митних тарифів, що представляють собою систему ставок митних зборів, які застосовуються до товарів, що ввозяться на

митну територію країни (імпортний митний тариф) або вивозяться з неї (експортний митний тариф). В економічній літературі поняття митного тарифу часто використовується в широкому сенсі - і як особливий інструмент зовнішньоторговельної політики, і як конкретна ставка мита [21].

Митні тарифи вважаються класичним інструментом регулювання зовнішньої торгівлі. Вони виступають одним з найважливіших інструментів торговельної політики та державного регулювання внутрішнього ринку країни при його взаємодії із зовнішнім ринком, що дозволяє здійснювати як захист інтересів національних виробників від іноземної конкуренції, так і стимулювати розвиток окремих секторів національної економіки. В сучасних умовах, митні тарифи, що встановлюються в рамках законодавства окремих країн, базуються не тільки на їх національному законодавстві, а й на системі міжнародних нормативно-правових документів.

Оскільки митні тарифи безпосередньо встановлюють ставки мита і, таким чином, впливають на ціни імпортованих товарів, вони прямо впливають на рівень внутрішніх цін в країні, що, в свою чергу, позначається на результатах діяльності господарюючих суб'єктів, визначає структуру споживання і багато ключові показники соціально економічного розвитку. В силу цього митні тарифи розглядаються як один з найважливіших інструментів державного регулювання зовнішньої торгівлі і в цілому економічного розвитку країни.

Митний тариф грає також важливу фіскальну роль. Історично, на ранньому етапі розвитку сучасного суспільства, митні збори використовувалися, в першу чергу, в фіскальних цілях.

У митній політиці чисто фіскальні мотиви замінюються інтересами комплексного розвитку країни, створення стимулів, що забезпечують довгострокові пріоритети розвитку національної економіки. Внаслідок цього відбувається посилення регулюючої ролі митного тарифу.

У сучасній економіці, особливо в період гострої фази світової економічної кризи, мають місце дві різноспрямовані тенденції. З одного боку, останнім часом на тлі різкого погіршення ринкової кон'юнктури і загострення

соціально-економічних проблем у багатьох країнах відзначається тенденція зниження ролі тарифного регулювання зовнішньої торгівлі шляхом його часткової заміни різними непрямими, нетарифними бар'єрами, наприклад, такими, як: різноманітні технічні та санітарні стандарти, імпорتنі квоти, добровільні експортні обмеження на основі неформальних угод та ін. (ця політика отримала назву «новий протекціонізм»). З іншого боку, впливовим противником подібних обмежень є глобальна міжнародна організація в області правил міжнародної торгівлі - Світова організація торгівлі (СОТ) - спадкоємиця Генеральної угоди про тарифи й торгівлю (ГАТТ). Дана організація, яка об'єднує більшість країн світу, послідовно дотримується у своїй політиці чільної ролі митних тарифів, як основного і універсального інструменту регулювання зовнішньої торгівлі в умовах відкритої ринкової економіки [3].

Митний тариф, як засіб політики захисту національних виробників, має також вагому зовнішню складову. Граючи роль безпосереднього економічного регулятора всередині країни, тариф в той же час виконує і іншу важливу функцію - він може виступати непрямим інструментом тиску на інші держави з метою пом'якшення їх зовнішньоторговельної політики.

Переваги митно-тарифного регулювання як універсального методу управління процесами соціально-економічного розвитку визначаються також властивою йому стимулюючу функцію. Світовий досвід свідчить, що тарифна політика є не тільки способом захисту і підтримки національних виробників, а й ефективним інструментом, що дозволяє цілеспрямовано стимулювати ввезення товарів, необхідних для розвитку певних галузей економіки. З цією метою застосовуються такі інструменти, як встановлення митних пільг, що поширюються на всі види товарів і всіх господарюючих суб'єктів, що діють в рамках спеціальних митних режимів (як правило, такі пільги мають на меті стимулювати внутрішнє виробництво), або встановлення диференційованих тарифних ставок на окремі види товарів, що заохочують їх імпорт і, таким чином, службовці інтересам розвитку певних секторів і галузей національної економіки.

Узагальнення світового досвіду митно-тарифного регулювання зовнішньоторговельної діяльності дозволяє виділити ряд основних функцій митного тарифу. До їх числа відносяться [11]:

- Фіскальна, що забезпечує поповнення дохідної частини бюджету і, через механізм бюджетного перерозподілу ресурсів, бере участь у фінансуванні в цілому економіки і соціальної сфери держави;
- Захисна, що захищає вітчизняних виробників (окремих галузей національної економіки) і компенсує їх фінансові втрати від надмірного рівня іноземної конкуренції;
- Регулююча, що стимулює формування оптимальної структури національної економіки, цілеспрямовано впливає на кон'юнктуру внутрішнього ринку та забезпечує вирішення завдань соціального розвитку;
- Торгово-політична, що побічно впливає на економічну політику інших держав і забезпечує збалансованість економічних інтересів у зовнішній торгівлі між країнами.

Таким чином, митний тариф в сучасних умовах виступає основним інструментом торгової політики і державного регулювання внутрішнього ринку товарів за його взаємозв'язку зі світовим ринком.

Важливим аспектом митно-тарифної політики, що має як теоретичне, так і прикладне значення, є методологія встановлення рівня митних зборів. Багатоплановість і специфіка впливу митного тарифу на розвиток зовнішньоторговельних відносин і економічний розвиток країни в цілому вимагають зваженого підходу до визначення рівня ставок мит, оскільки рішення цього завдання вимагає врахування всієї сукупності можливих економічних і соціальних наслідків.

Як зазначалося вище, в основі ввізного і вивізного мита лежать світові і національні ціни. Тому зміни, що відбуваються в національній економіці і в кон'юнктурі світового ринку, визначають необхідність перегляду національної тарифної системи і всього економічного механізму регулювання зовнішньоекономічних зв'язків. Ці зміни можуть здійснюватися як шляхом

реформування всієї системи митних зборів, так і за допомогою загального або часткового коригування тарифних ставок на окремі види і групи товарів. При цьому важливо враховувати не тільки існуючі пропорції витрат і цін, але і тенденції їх зміни, а також пріоритети та принципи зовнішньоекономічної політики держави.

У загальному вигляді система діючого мита повинна будуватися з урахуванням, як мінімум, наступних факторів: динаміки і рівня інтернаціональних витрат; динаміки і рівня національних витрат; динаміки курсу національної валюти [5].

Методологія формування митних зборів і модель їх розрахунку повинні враховувати всі ці фактори, а також систему їх взаємодії. При цьому існують різні підходи до встановлення тарифів.

Грунтуючись на сучасній практиці митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі можна виділити два основні підходи до встановлення рівня митних зборів. Відповідно до першого, величина мита визначається у вигляді фіксованої суми, яка нараховується на одиницю виміру товару (вага, обсяг, площа) і стягується з певної кількості товару.

Другий спосіб встановлення мита має в якості основи декларовану або спеціальним чином розраховану вартість товару. У цьому випадку мито призначається у вигляді відсотка від цієї вартості.

Крім двох основних методів встановлення рівня мита, на практиці також використовується комбінований спосіб, згідно з яким митний орган, безпосередньо застосовує ставки мита у вигляді їх накладення на товар, має право самостійного вибору між формами розрахунку мита. У цьому випадку застосовується та з двох ставок, яка дає найбільшу суму мита.

В системі фінансово-економічного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності, поряд з тарифним регулюванням, важливу роль відіграє система спеціальних податків, до яких, в першу чергу відносяться податок на додану вартість і акциз. Будучи складовою частиною єдиного фінансово-економічного механізму регулювання зовнішньоекономічної

діяльності, який формується виходячи з внутрішніх умов розвитку економіки і зовнішніх чинників, ПДВ і акцизи, поряд з митом виступають найважливішими інструментами регулювання зовнішньоекономічної діяльності [20].

В основі розрахунку рівня спеціального оподаткування зовнішньоекономічної діяльності лежать ті ж передумови, які служать базою для встановлення митних тарифів. Це: динаміка і існуючі цінові пропорції світового ринку, пріоритети, цілі принципи загальної стратегії держави та його зовнішньоторговельної політики, балансові розрахунки потреб у ресурсах державного бюджету.

У світовій практиці, як правило, країни-експортери не обкладають товари, що експортуються ПДВ і акцизом з тим, щоб забезпечити їм більш високу конкурентоспроможність на світовому ринку, хоча допускаються і виключення. При імпорті товарів для того, щоб забезпечити їм рівну конкурентоспроможність з товарами вітчизняного виробництва, всі країни обкладають імпортні товари ПДВ за ставками, застосовуваними при оподаткуванні товарів вітчизняного виробництва. При цьому поряд з національними умовами враховуються також міжнародні зобов'язання держави. В окремих випадках, наприклад, з метою заохочення ввезення в країну високотехнологічної або соціально значимої продукції, яка не має вітчизняних аналогів, імпортні товари можуть звільнитися від ПДВ.

Акциз, як форма непрямого податку, в більшій мірі, ніж мито та ПДВ залежить від національних умов, оскільки йому більшою мірою, ніж податкам і миту властива соціальна функція. Міжнародні зобов'язання грають значно меншу роль при формуванні ставок акцизу. Як правило, умовами міжнародних договорів і зобов'язаннями перед торговими партнерами не передбачається жорстких обмежень в цій області. Дана особливість митних акцизів, визначає відносну ступінь самостійності держави, як при визначенні переліку підакцизних товарів, так і при визначенні ставок оподаткування акцизом.

На практиці часто має місце поєднання тарифних і нетарифних методів. Наприклад, в розвинених країнах ряд видів квотної продукції обкладається

порівняно низькими митами, а до продукції, що ввозиться понад ці квоти, застосовуються консолідовані тарифи, що представляють собою ставку тарифу плюс тарифіковані нетарифні обмеження. Відмінною рисою тарифних квот є те, що теоретично вони не обмежують імпорт і не дискримінують експортерів з точки зору можливих обсягів торгівлі [12].

Узагальнюючи наявні напрацювання в області податково-тарифного регулювання зовнішньоторговельної діяльності можна зробити висновок про багатоплановість цілей і завдань цього регулювання. Залежно від ситуації митна політика держави може виступати як: засіб захисту національних виробників, стимулятор розвитку конкуренції, інструмент вирішення соціальних проблем, джерело отримання державних доходів, а також виконувати багато інших соціально-економічних функцій. Інакше кажучи, фінансово-економічний механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності несе навантаження. У той же час інтереси різнопланових, найчастіше, різноспрямованих завдань, вирішення яких повинен забезпечувати регуляторний механізм, можуть суперечити один одному. Не менш важливим аспектом, на жаль, є відсутність належного теоретичного вивчення, проблема неузгодженості митно-тарифної та податкової політики. Це означає, що необхідно розглядати митні платежі в тісному взаємозв'язку з внутрішніми податками, забезпечуючи оптимізацію і структури податків в цілому.

В силу цих обставин об'єктивний аналіз і оцінка діяльності механізму фінансово-економічного регулювання зовнішньої торгівлі, а також розробка заходів щодо його вдосконалення вимагають не тільки обліку всієї множини соціально-політичних, економічних і фінансових факторів, але застосування наукових методів дослідження, що неможливо зробити поза рамками комплексного системного підходу.

1. 3. Система оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності країни

Питання оцінки економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств безперечно виступає найважливішим питанням в умовах сьогодення. Таке твердження ґрунтується на тому, що саме така оцінка виступає підґрунтям прийняття зважених управлінських рішень в контексті удосконалення позиціювання підприємств на зовнішніх ринках.

Під час організації оцінки економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств, слід вирішити питання методологічного характеру: обрати мету і визначити задачі оцінки; визначити час і послідовність методики його проведення; визначити джерела інформації та її вірогідність; обрати методику здійснення оцінки; визначити конкретних осіб і служби, що відповідають за оцінку [16].

Таблиця 1.2

Загальні та часткові показники економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності

Загальні	Часткові
Зростання національного доходу країни	Збільшення питомої ваги у експортному виробництві тих його видів, що функціонують на умовах угод про міждержавну спеціалізацію і кооперування виробництва
Зростання продуктивності праці	Зростання рівня автоматизації виробничих процесів, пов'язаних із ЗЕД
Зниження собівартості продукції	Зростання питомої ваги іноземного інвестування в загальному обсязі інвестицій
Економія на сировині, матеріалах, енергії	Зростання кількості прогресивних форм міжнародної економічної інтеграції що діють на макрорівні

В даному сенсі перш за все доцільно визначитись із питанням, що саме ставиться на меті оцінити із застосуванням даної методики. Метою застосування методики оцінки економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств є визначення ефективності такої діяльності. У імпорті ефективність проявляється у максимізації прибутку при мінімальних витратах, пов'язаних із здійсненням імпортних операцій. Загальні та часткові показники

ефективності економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності в галузі представлені в таблиці 1.2.

На практиці ефективність ЗЕД розраховується по конкретному виду зовнішньоекономічних операцій підприємств. Найбільш загальним в цьому відношенні є визначення ефективності від зовнішньоекономічних операцій та найбільш, поширених форм ЗЕД. Методика оцінки економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств базується на визначення певних показників, які узагальнено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Показники, які використовуються в методиці оцінки економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств

Показник	Порядок розрахунку
Ефективність експорту	$E_e = P_e / V_e * 100$, де P_e - Прибуток, отриманий від експорту, V_e - Загальні витрати, пов'язані з експортом
Ефективність імпорту	прибуток від імпорту / витрати, пов'язані з імпортом $E_i = P_i / V_i * 100$, де P_i - Прибуток, отриманий від імпорту, V_i - Загальні витрати, пов'язані з імпортом
Ефективність витрат імпорту	$HVi - VPi / VPi$, де PVi - Планові витрати пов'язані з імпортом, VPi - Реальні витрати пов'язані з імпортом
Ефективність зовнішньоекономічного обороту	$E_{зто} = E_e + E_i$ де, $E_{зто}$ - ефективність зовнішньоекономічного обороту; E_e - ефективність експорту; E_i - ефективність імпорту

До методів оцінки виробничо-господарської діяльності суб'єктів імпорту в сфері відносяться показники ефективності діяльності агропромислових підприємств. Існує два види таких показників: абсолютні показники та відносні.

Характеристика таких показників узагальнена в таблиці 1.4.

Перебудова економічних відносин на ринкових засадах супроводжується більшим залученням підприємств до зовнішньоекономічної діяльності. Для цього державі потрібно створювати для підприємства сприятливі умови щодо виходу на зовнішні ринки. Вихід підприємства на зовнішні ринки може бути ефективним лише тоді, коли управлінський персонал оволодіє теорією і практикою здійснення зовнішньоекономічних операцій [18].

З економічної точки зору показник ефективності господарської діяльності підприємства при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності - прибуток, являється одним з основних.

Таблиця 1.4

Показники ефективності діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності

Абсолютні	Відносні
Рентабельність фірми в абсолютному виразі (Рфав): $R_{фав} = M_{пзр} - M_{пмр}$ де, $M_{пзр}$ - маса прибутку фірми в звітному році $M_{пмр}$ - маса прибутку фірми в минулому році	Рентабельність продукції фірми у звітному році: $R_{пфзр} = Пфзр/Пфмр$
	Рентабельність фірми в звітному році: $R_{фзр} = Пфзр/ОПфзр$ (1.8)
	Рентабельність фірми в звітному році: $R_{фзр} = Пфзр/A$, де, A - активи фірми в звітному році (основний + оборотний капітал)
Зростання обсягу продажів фірми (ОПф): $ОПф = ОПзр - ОПмр$ (1.6) де, $ОПзр$ - обсяг продажів фірми у звітному році; $ОПмр$ - обсяг продажів фірми в минулому році	Рентабельність основного капіталу (ОК) фірми: $R_{ок} = Пзр/ОКзр$
	Рентабельність власного капіталу (ВК) фірми: $R_{вк} = Пзр/ВКзр$
	Середня норма рентабельності фірми: $(П1+П2+...+Пп) / (A1+A2+...+Ap)$, де, $П$ - чистий прибуток за відповідний період часу; A - балансова вартість активів фірми за винятком амортизації на кінець року, що розглядається; $п$ - кількість років

Зростання цього показника, як і показника рівня рентабельності, свідчить про підвищення економічної ефективності господарської діяльності підприємства. Цей показник є головним при оцінці рентабельності. Ці показники в основному впливають на ефективність господарської діяльності підприємства, паралельно із показником собівартості продукції і послуг.

Зростання валютних надходжень значною мірою визначається збільшенням частки вітчизняної експортної продукції. Відповідно потенційно зростатиме національний дохід держави. За нинішньої економічної ситуації ця діяльність, якою займаються держава, підприємства, посередницькі структури,

дає змогу поліпшити їх фінансове становище. Однак на сьогодні фінансово-економічний ефект зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням внеску конкретних учасників цього процесу оцінений недостатньо, через що не можна належним чином визначити їх внесок у збільшення загальнодержавних коштів від продажу продукції на експорт. З іншого боку, унеможлиблюється визначення реальних цифр доходу, який отримують конкретні виробники, посередники експортних операцій. Це не стимулює конкретних виконавців збільшувати експорт і, відповідно, виготовляти конкурентоспроможну продукцію. Саме ці обставини й викликали необхідність розробки запропонованих методів ефективних розрахунків.

Визначення ефективності зовнішньоекономічних операцій проводиться для обґрунтування не лише окремих пропозицій щодо закупівлі та продажу певних товарів. Ці дані можуть бути використані при розробці планів експорту й імпорту в масштабах країни, при оцінці структури та напрямків зовнішньоекономічного обігу. Подібні розрахунки виконуються як у національній, так і в іноземній валюті [13, с. 122].

На основі похідних даних можна вирахувати проміжні та узагальнений показники, побудувати факторну модель, розробити формули впливу факторів на узагальнений показник, вирахувати можливі відхилення при здійсненні фінансово-господарської діяльності, обчислити резерви та обґрунтувати проблеми, які потребують негайного вирішення на управлінському рівні.

Економічне обґрунтування діяльності підприємств, у тому числі і тих його напрямків, які пов'язані із зовнішньоекономічною сферою господарювання, здійснюється на підставі оцінки показників ефективності.

Така оцінка полягає у вивченні поточного стану підприємства в галузі ЗЕД, його відхилень від запланованого рівня та виявленні факторів, що спричинили ці відхилення. Він є базою для прийняття управлінських рішень, тому має за мету [12]:

- 1) оцінити діяльність підприємства та його підрозділів;
- 2) виявити можливі резерви;

3) сформулювати проблему, яку слід вирішити.

Оцінка діяльності здійснюється шляхом зіставлення фактичних результатів із запланованими або за попередній період. Можливою вважається і оцінка відносно нормативних показників або показників аналогічних підприємств. Результати оцінки діяльності є базою для стимулювання цієї діяльності, коректування планів [13, с. 130].

Саме виявлення резервів - надзвичайно важливий етап для розробки планових організаційно-технічних заходів з метою підвищення ефективного функціонування підприємства. Обізнаність щодо резервів, а саме їх величини і місць виникнення, дає змогу класифікувати їх за ступенем важливості, рівнем управління, часом дії.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ АСПЕКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Структурно-динамічний аналіз зовнішньоекономічної діяльності країни

Основним джерелом для отримання інформації щодо зовнішньоекономічної діяльності країни є його платіжний баланс. Згідно визначення Національного банку України платіжний баланс – це співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, та сумою здійснених нею платежів за кордон протягом певного періоду [26].

Платіжний баланс є вартісним вираженням об'ємів, структури та характеру зовнішньоекономічної діяльності країни та її участі у світовому господарстві. Платіжний баланс є статистичним звітом, у якому наведено сумарні дані про зовнішньоекономічні операції резидентів країни з резидентами інших країн за певний період. Основні компоненти платіжного балансу групуються за двома рахунками: рахунком поточних операцій, рахунком операцій з капіталом і фінансових операцій [26].

Для аналізу зовнішньоекономічної діяльності варто проаналізувати основні статті платіжного балансу. Стан платіжного балансу України за 2010-2020 рр. подано в додатку А.

Найвагомішою статтею платіжного балансу по якій здійснюється найбільший оборот коштів є баланс товарів, або загальний експорт і імпорт країни. Протягом 2010-2020 рр. загальна торгівля країни товарами здійснювалася нерівномірно і без чіткого тренду, імпорт в кожному періоді перевищував експорт. Так в 2010-2013 рр. можна спостерігати тренд до

збільшення обсягів експорту і імпорту, а також досить значне перевищення імпорту над експортом (коефіцієнт покриття імпорту експортом був найнижчим протягом аналізованого періоду і знаходився в межах 0,7-0,8) (рис 2.1).

Протягом 2014-2015 рр., можна спостерігати значний спад обсягів зовнішньої торгівлі, для такої різкої зміни ситуації було декілька причин: зміна політичної ситуації в країні, початок бойових дій на території Донбасу, втрата частини територій країни. Варто зазначити, що саме в цей період коефіцієнт покриття імпорту експортом був найвищим (0,88 в 2014 році в 0,91 – в 2015 році). Криза в цей період призвела до зменшення експорту і імпорту майже вдвічі у порівнянні з показниками 2012-2013 рр.(рис 2.1).

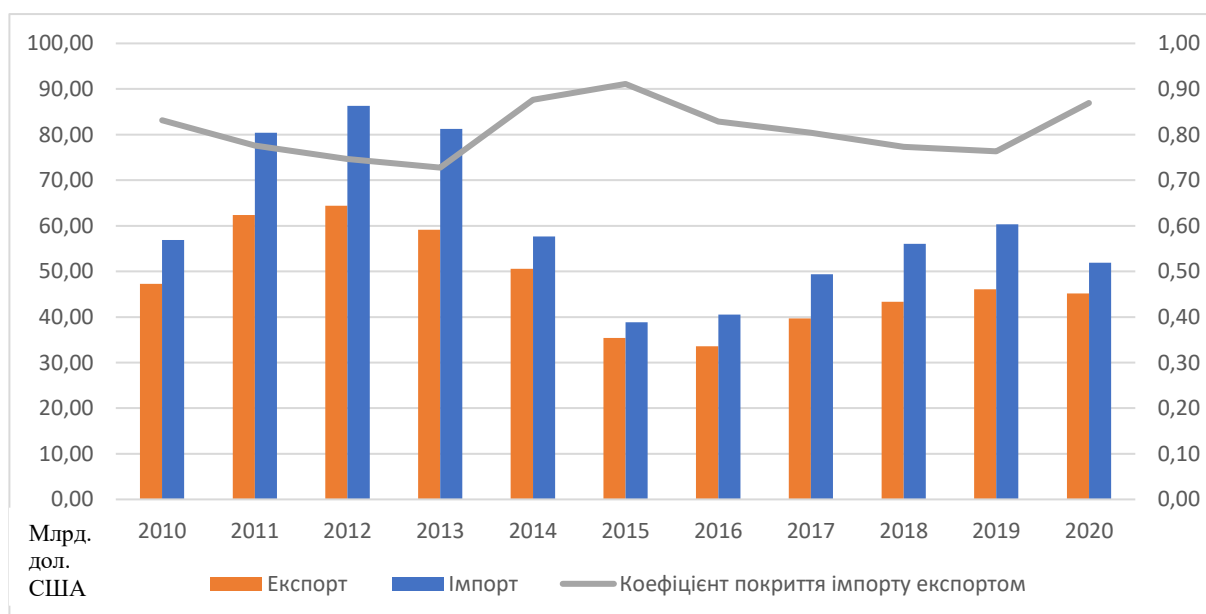

Рис. 2.1. Обсяг експорту і імпорту товарів України в 2010-2021 рр., в млрд. дол. США

Період з 2016 по 2019 характеризується стабілізацією економічного стану в країні, що знайшло своє відображення і в об'ємі зовнішньоекономічних операцій. Так в цей період спостерігається поступове зростання показників експорту і імпорту. За чотири роки (з 2016 по 2019) імпорт зріс в 1.5 рази (з 40 млрд. дол США в 2016 р. до 60 млрд. дол. США в 2019 р.), а експорт зріс в 1.4 рази (з 33 млрд. дол. США в 2016 р. до 46 млрд. дол. США в 2019 р.). Також для цього періоду було характерне зменшення коефіцієнта покриття. В 2020

році спостерігалось різке зменшення обсягів імпорту (з 60 млрд. дол. США в 2019 році до 52 млрд. дол. США в 2020 році) і незначне зменшення експорту (на 1 млрд дол США і порівнянні з 2019 роком) (рис 2.1).

Обсяг зовнішньої торгівлі послугами більш ніж в три рази менший ніж обсяг торгівлі товарами, але не зважаючи на це його частка в платіжному балансі є досить значна. Протягом 2010-2020 рр. для експорту і імпорту послуг також характерним є нерівномірність розвитку і відсутність чіткого тренду, хоча із меншою дисперсією ніж для торгівлі товарами, але послуг є досить високе значення коефіцієнта покриття імпорту експортом, що було більше одиниці протягом всього аналізованого періоду (рис 2.2).

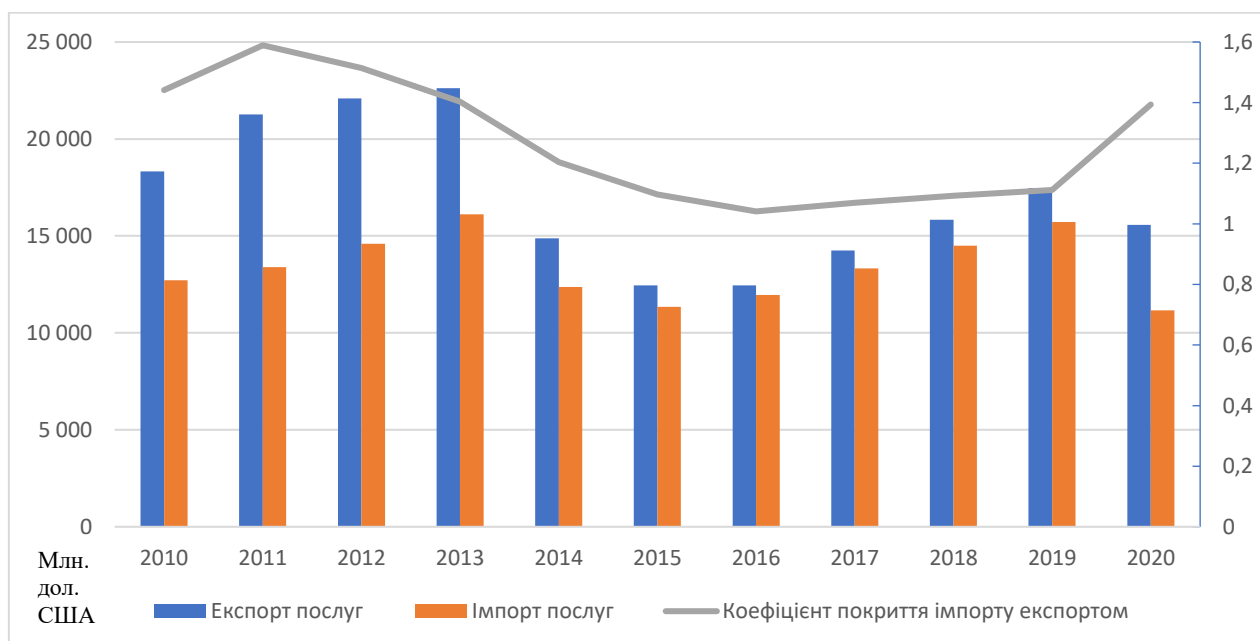

Рис. 2.2. Обсяг експорту і імпорту послуг України в 2010-2020 рр., в млн. дол. США

Як і для зовнішньої торгівлі товарами, так і для торгівлі послугами характерним є те, що в 2010-2013 рр. об'єми експорту і імпорту послугами були найбільші, при цьому коефіцієнт покриття був більшим 1.5, що свідчить про значне перевищення експорту послуг над імпортом. В 2014-2015 рр. відбулося досить значне зменшення об'ємів продаж послуг (зменшення з 22,5 млрд. дол. США в 2013 році до 12,5 млрд. дол. США в 2015 році) на фоні не такого значного зменшення купівлі послуг (зменшення з 16 млрд дол. США в 2013

році до 11,3 млрд. дол. США в 2015 році), що призвело до зменшення коефіцієнта покриття. Період 2016-2019 рр. характеризується стабільним збільшенням об'ємів експорту і імпорту послуг, що в 2019 році становили 17,5 млрд дол. США і 15,7 млрд. дол. США відповідно. В 2020 році через світову кризи спричинену пандемією COVID-19 показники зовнішньої торгівлі послугами зменшились і становили: 15,6 млрд дол. США - експорт і 11,1 млрд. дол. США імпорт (рис 2.2).

Важливим показником для розуміння розвитку економіки країни і її потенціалу на міжнародному ринку є структура експорту і імпорту товарів. Вона дозволяє визначити міжнародну спеціалізацію виробництва країни, а також перспективи її розвитку.

Станом на 2020 рік основу експорту України склали продовольчі товари та сировина для їх виробництва – 49% від усього експорту. Чорні й кольорові метали та вироби з них займають друге місце в структурі експорту з часткою – 19%. Мінеральні продукти також займають значну частку в структурі – 11%. Варто зазначити, що всі вище перераховані товари є сировиною або продукцією з низькою доданою вартістю, що свідчить про аграрно-сировинну орієнтацію економіки країни (рис 2.3).

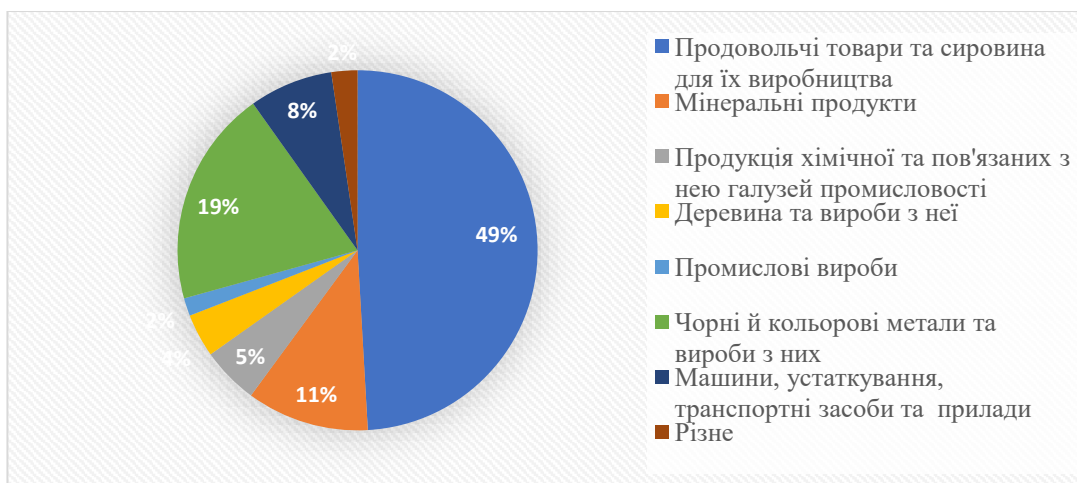

Рис. 2.3. Структура експорту товарів України в 2020 р., %

Продукція, що має високу додану вартість займає в експорті України досить незначну частку. Так продукція машинобудування (машини, устаткування, транспортні засоби та прилади) становить лише 8% від

загального експорту, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості складає – 5%, промислові вироби – 2%. Незначну частку в експорті займає деревина та вироби з неї – 4% (рис 2.3).

В структурі імпорту України в 2020 році переважає високотехнологічна продукція з високою доданою вартістю. Найбільшу частку в імпорті країни займають машини, устаткування транспортні засоби та прилади - 33% (рис 2.4

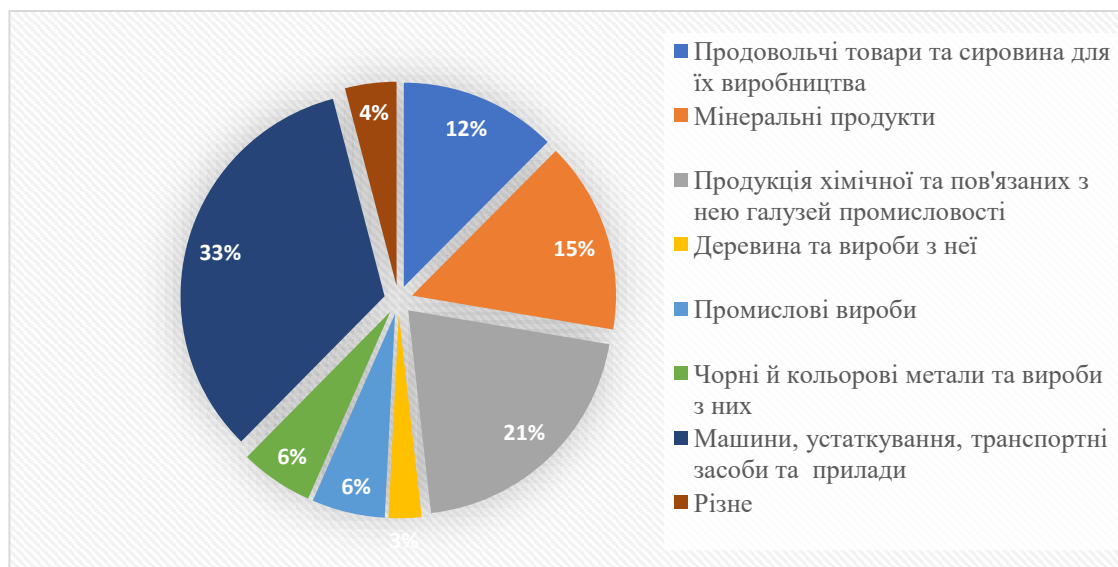

Рис. 2.4. Структура імпорту товарів України в 2020 р., %

Досить значну в структурі імпорту займає продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 21%. Також більше десяти відсотків в імпорті країни займає мінеральна продукція – 15% і продовольчі товари та сировина для їх виробництва - 12%. Найменшу частку в імпорті України займають чорні і кольорові метали та вироби з них – 6%, промислові вироби – 6%, а також деревина та вироби з неї – 3% (рис. 2.4).

Структура експорту і імпорту на 2020 рік показує те, що загалом економіка країни є аграрно-сировинною, що має погано розвинені галузі промисловості з високою доданою вартістю. Тому варто звернути увагу на динаміку структури експорту і імпорту для того, щоб дати біль точну оцінку тому в якому напрямку розвивається економіка України (додатки Б, В). Так частка більшості груп товарів в структурі імпорту за аналізований період не зазнала значних змін: частка деревини та виробів з них зменшилася з 3,3% до 2,6%, частка промислових виробів зростає з 5,06% до 5,79%, частка

продовольчих товарів збільшилася з 10,13% до 12,45%, частка чорних та кольорових металів та виробів з них зменшилася з 7,01% до 5,8%, частка хімічної та пов'язаної не нею галузей промисловості зростає з 17,78% до 20,55%. Така група товарів як мінеральні продукти протягом звітного періоду втратила значну частку в структурі імпорту (зменшення з 33,83% в 2010 році до 15,21% в 2020 році), а частка машин, устаткування, транспортних засобів та приладів значно зростає (з 20,74% в 2010 році до 33,53% в 2020 році) при чому найбільш активне зростання відбулося протягом 2015-2020 рр. (рис 2.5).

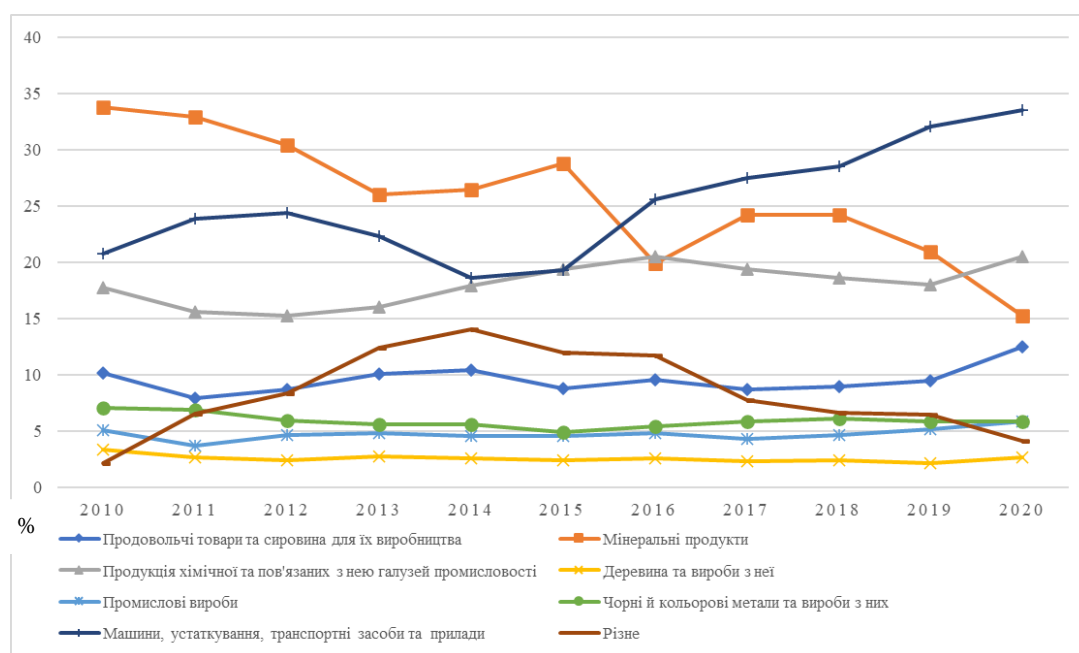

Рис. 2.5. Динаміка структури імпорту України в 2010-2020 рр., %

В структурі експорту України за 2010-2020 рр. частка більшості груп товарів не зазнала значних змін: частка деревини та виробів з них збільшилася з 3,1% до 3,9%, частка промислових виробів зростає з 1,3% до 1,6%, частка мінеральних ресурсів збільшилася з 10,73% до 10,99%. Значного зменшення в структурі експорту зазнали такі групи товарів як: продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – спад з 8,46% до 5,11%, чорні й кольорові метали та вироби з них – спад з 36,03% до 19,45% і найбільшого зменшення в структурі експорту зазнали машини, устаткування, транспортні засоби та прилади – спад з 18,03% до 7,52%. На фоні зменшення часток більшості груп товарів значно зростає частка продовольчих товарів та сировини

для їх виробництва – ріст з 21,01% до 49,09%. Якщо в 2010 році експорт України можна було назвати диференційованим без домінування якоїсь конкретної продукції, то за 10 років як і абсолютні так і відносні обсяги більшості груп товарів значно зменшилися і домінуюче значення в експорті України належить аграрній продукції (майже половині всього експорту), що робить економіку країни чутливою до коливань цін на цю продукцію (рис 2.6).

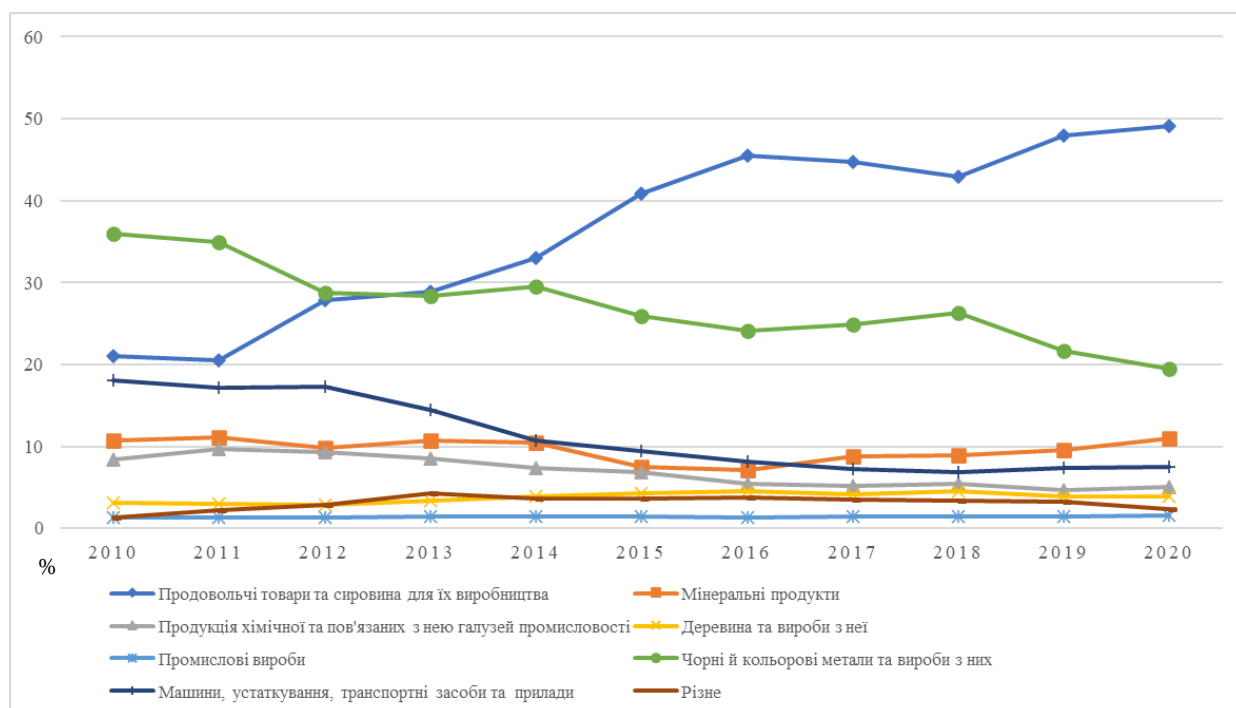

Рис. 2.6. Динаміка структури експорту України в 2010-2020 рр., %

Відповідно до платіжного балансу первинні доходи протягом 2010-2020 рр. мали схожу динаміку розвитку як баланс товарів і послуг. Зростання протягом 2010-2013 рр., криза 2014-2015 рр., що спричинило значне зменшення первинних доходів в цей період і поступове зростання показників протягом 2016-2020 рр. з незначним спадом в 2020 році. Та цікавим є те, що стаття оплата праці в первинних доходах представлена лише надходженнями (видатки протягом аналізованого періоду не перевищували 37 млн. дол. США в рік), а стаття доходів від інвестицій представлена в основному лише видатками (надходження від доходу від інвестицій протягом аналізованого періоду були незначними і лише в 2012 році перевищували 1 млрд. дол. США). Надходження від статті оплата праці мала досить стійкий тренд до зростання, особливо в

2015-2019 рр., що спричинено значною сезонною трудовою міграцією українців в країни Західної Європи, що приносить для країни значні валютні надходження. Те що доходи від інвестицій представлені лише виплатами, пояснюється тим, що інвестиції переважно йдуть в Україну, а з України. Різку зменшення цього показника в 2014-2015 рр. спричинено різкою дестабілізацією в країні, що спричинило різкий відтік інвестицій, а відповідно і виплат за ними (рис 2.7).

Рис. 2.7. Динаміка статей балансу первинних доходів України за 2010-2020 в млн. дол. США рр.

Статті фінансового рахунку платіжного балансу в основному представлені пасивними операціями, об'єм портфельних інвестицій: активи і прямих інвестицій: активи протягом 2010-2020 рр. був незначним, тому для збереження наочності ці статті не було добавлено на рис. 2.8. Загалом можна сказати, що України здійснює дуже мало інвестицій закордон, а представлені такі інвестиції лише іншими інвестиціями, при цьому фінансовий рахунок в основному представлений інвестиціями в Україну. При цьому в 2010-2013 рр. об'єм усіх інвестицій в Україну був найбільшим. В 2014-2015 рр. Відбувся

значний відтік інвестицій через дестабілізацію в країні. Період 2016-2019 рр. характеризувався стабільним збільшенням інвестицій в країну, при чому основну частку склали прямі, а портфельні інвестиції в основному були представлені борговими цінними паперами сектору державного управління. Загальний рівень інвестицій в національну економіку наблизився до значень 2010-2013 рр. лише в 2019 році. В 2020 році об'єм інвестицій різко зменшився через пандемію вірусу COVID-19 (рис 2.8).

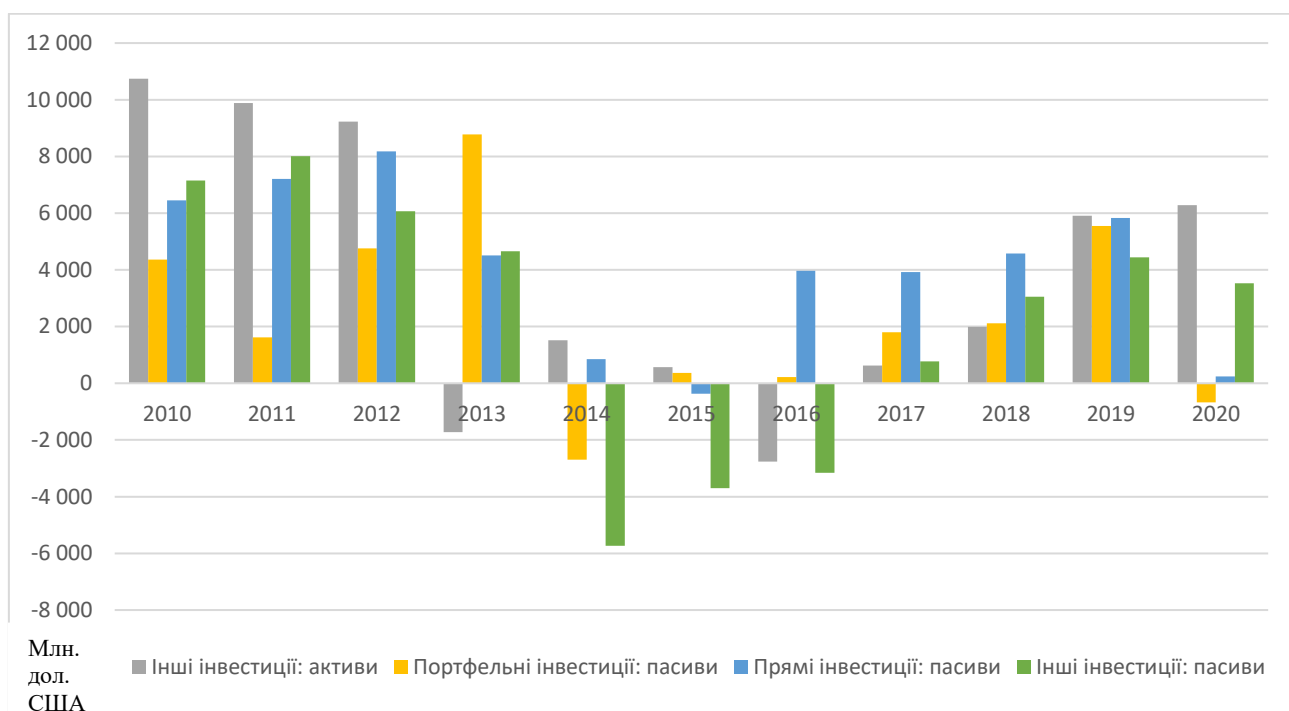

Рис. 2.8. Фінансовий рахунок платіжного балансу України за 2010-2020 рр. в млн. дол. США в

Загалом протягом аналізованого періоду стабільності в динаміці зведеного балансу України не було. В 2011-2012 рр. і 2014 р. дефіцит зведеного балансу України покривався за рахунок золотовалютних запасів. В 2015-2019 рр. динаміка платіжного балансу стабілізувалася, а його надлишок йшов на поповнення золотовалютних резервів країни(рис. 2.9).

Загалом аналізуючи статі платіжного балансу можна сказати, що Україна так і не досягнула показників виробництва, які були в 2013 році. Крім того змінилася орієнтація економіка країни, якщо в 2010-2013 рр. структура експорту була диверсифікована, то в 2020 році – його половину становила аграрна

продукція. Промислова продукція країни не користується попитом закордоном і її частка зменшується в структурі експорту, особливо це стосується машинобудування. Від'ємне сальдо експорту-імпорту товарів компенсується позитивним сальдо експорту-імпорту послуг і надходженнями від оплати праці, що оцінювати можна двояко, з одного боку це додатковий притік валюти, а з іншого боку це свідчить про відсутність робочих місць в країні, що змушує шукати людей заробіток закордоном. Ще однією проблемою може стати те, що через світову кризу в 2020 році, значно скоротилися інвестиції в країну і якщо такий тренд продовжиться, то це може негативно відобразитися на платіжному балансу.

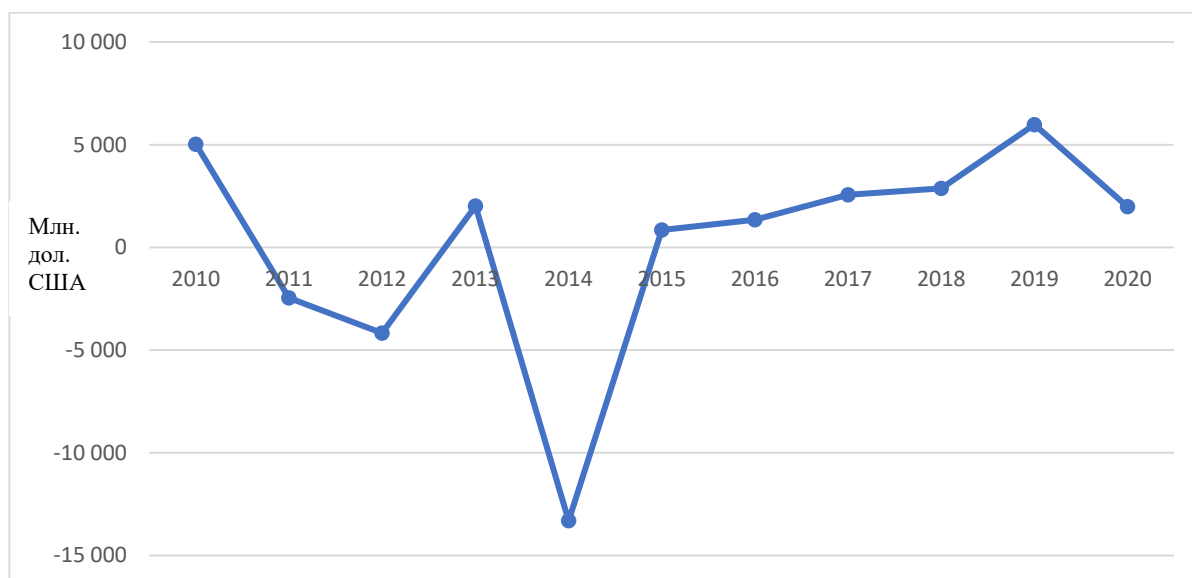

Рис. 2.9. Динаміка зведеного балансу України за 2010-2020 рр. в млн. дол. США

Економічна сила і розвиток держави залежить від рівня розвитку і конкурентоспроможності її промисловості. Тому одним з головних завдань, котре уряд повинен поставити перед собою для підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності, повинно бути стимулювання конкуренції між фірмами однієї галузі і між галузями всередині економіки країни.

Якщо дані показники будуть високими, то і держава буде конкурентоспроможною на міжнародному ринку.

Існує цілий ряд заходів та стратегій розвитку для покращення

конкурентних переваг в будь-якій сфері підприємництва. Кожна країна має свої особливості причин низької конкурентоздатності, котрі розрізняються в часі.

Основними проблемами, які запобігають успішній реалізації конкурентних переваг українських компаній є техніко-технологічна відсталість компанії та наявність несприятливого бізнес-клімату в Україні.

На даний час при виході українських підприємств на зарубіжні ринки існує проблема забезпечення подальшого зростання їх рівня міжнародної конкурентоздатності.

Україна є молодою державою, тому вітчизняні виробники майже не мають досвіду, щоб бути мати змогу вести конкурентну боротьбу з міжнародними компаніями, які досягли успіху в умовах жорстокої конкуренції, високої насиченості товарних ринків та перевищення на них пропозиції над попитом.

Українська продукція не відповідає основним критеріям міжнародних стандартів, тому тільки 1% українських товарів та послуг визнані конкурентоздатними на світовому ринку [1, с. 106] .

Основними причинами зниження експорту упродовж аналізованого періоду були:

- 1) зменшення глобальних цін на товари із низькою доданою вартістю, тобто сировину та матеріали, що займають все більше місце в структурі експорту України;
- 2) торгівельні війни із Російською Федерацією, що спричинило зменшення експорту і імпорту з нею;
- 3) антидемпінгові заходи ЄС;
- 4) криза всередині країни і дестабілізаційні процеси викликані воєними діями на Донбасі.

Для України інтеграція в ЄС має стратегічне значення, оскільки це є найкращим способом реалізації національних інтересів, побудови розвинутої і демократичної держави на зразок європейських, зміцнення позицій на гео політичній арені. Європейський напрямок розвитку значно актуалізувався у зв'язку з погіршенням відносин України з Російською Федерацією та суттєвим

скороченням обсягів ринків збуту вітчизняної продукції.

Зовнішньоекономічна діяльність України на сьогодні характеризується низкою проблем, серед яких найвизначальнішими є скорочення обсягів експорту через зменшення ринків збуту, зниження обсягів промислового виробництва, внутрішню структурну кризу; сировинний характер та вузька спеціалізація значної частини експорту та незначна частка продукції з високою доданою часткою; недостатній рівень інвестування в модернізацію експортоорієнтованих виробництв та гостра нестача новітніх технологій; наявність диспропорцій у двосторонній торгівлі з основними партнерами; неконкурентоспроможність продукції через високий рівень ресурсо- та енерговитратності вітчизняних виробництв. Таким чином, є безліч проблем, які потребують негайного вирішення задля вирівнювання економічної ситуації та формування передумов для довгострокового економічного зростання. Європейський Союз є одним із найбільших і найпривабливіших регіональних ринків світу. На його частку, включаючи внутрішній торговельний оборот між країнами ЄС, припадає майже третина від загального обсягу світового імпорту товарів. Україна розглядає ЄС як нового стратегічного торговельного партнера. До підписання Угоди про Асоціацію аналітики прогнозували значні зрушення в сфері зовнішньої торгівлі, які повинні були проявитися через зростання обсягів торгівлі, покращення якості товарів вітчизняного виробництва, полегшення доступу до європейського ринку через зменшення обмежень. Однак статистичні дані, а саме обсяги експорту товарів з України до ЄС в 2020 р. свідчать про протилежні тенденції. Загальний обсяг експорту в 2020 р. дорівнював 13015,2 млн. дол. США, що на 23,4% менше ніж в 2019. Ця ж негативна тенденція спостерігається і щодо імпорту товарів з ЄС, зокрема скорочення обсягів імпорту сягнуло 27,2% у порівнянні з 2019.

Європейський Союз залишається одним із основних торговельних партнерів України. Не зважаючи на значні переваги, які надає для України підписання Угоди про Асоціацію з ЄС (кращий доступ на ринок ЄС; посилення конкуренції на внутрішньому ринку; прозоре і передбачуване внутрішнє

регуляторне середовище, привабливе для інвесторів; підвищення захисту прав інтелектуальної власності, що стимулюватиме інновації; підвищення ефективності та прозорості державних видатків; посилення захисту прав споживачів та робітників), швидкий позитивний ефект зовнішня торгівля України так і не отримала, а навпаки обсяги взаємної торгівлі суттєво зменшились в 2020 р. Зважаючи на думки вітчизняних аналітиків та науковців, дана ситуація спричинена не лише бойовими діями на сході України та закриттям низки промислових підприємств, але й низька поінформованість суб'єктів господарювання.

2.2. Характеристика стану системи фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні на сучасному етапі

Для того, щоб країна зберігала і посилювала своє становище в міжнародній економіці, вона повинна застосовувати ряд заходів, для покращення своєї конкурентоспроможності. Значення ролі держави в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності має тенденцію до зростання, в умовах активного залучення країни до світового господарського процесу, інтернаціоналізації і глобалізації. Метою такого регулювання є створення ефективних секторів економіки, що будуть випускати високотехнологічну, інтелектуально-інноваційну продукцію, що буде здатна конкурувати на внутрішньому і світовому ринках [27, с. 84].

Також відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснює з метою: створення сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн, а також стимулювання прогресивних змін в економіці [14].

Основними методами державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є економічні, адміністративні та правові. У сучасних умовах переважно застосовуються економічні методи, що передбачають використання

мита, податків, кредитів, субсидій та пільг (рис. 2.10). Митно-тарифне регулювання відіграє важливу роль у системі державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність, адже повністю відповідає вимогам ринкової економіки в порівнянні з нетарифними обмеженнями, які переважно мають характер державного, примусового регулювання зовнішньої торгівлі [28].

Сучасний рівень інтеграції економічних систем різних країн обумовлює необхідність знаходження можливостей для подальшого вдосконалення механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності господарюючих суб'єктів з метою підвищення їх конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, одним з вагомих елементів такого регулювання є податкові інструменти.

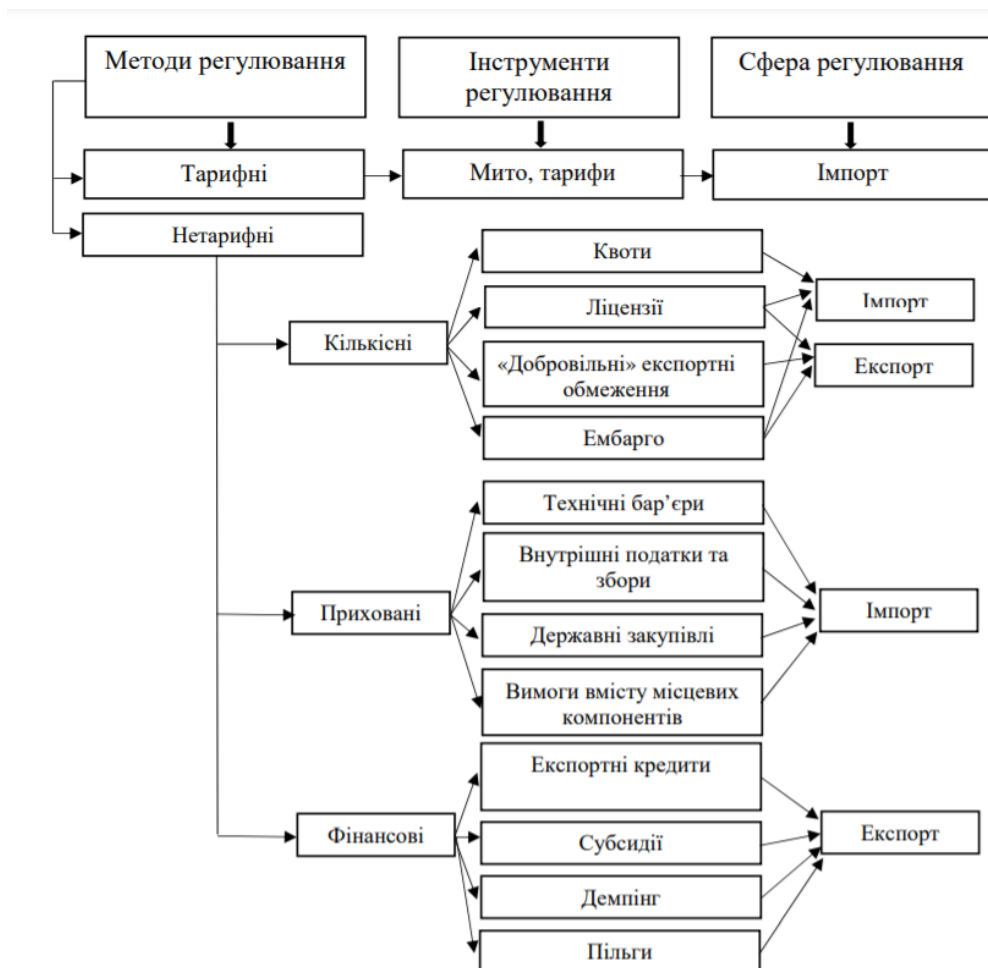

Рис. 2.10. Методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності

В Україні нормативно-правова база стосовно зовнішньоекономічної сфери постійно доповнюється і вдосконалюється відповідно до вимог

законодавства Європейського Союзу, що свідчить про послідовну координацію державними органами практичної роботи з реалізації євроінтеграційного курсу. При цьому варто зауважити, що відповідне національне законодавство не упорядковане, позбавлене системного зв'язку, відзначається незавершеністю, відтак сам механізм реалізації зовнішньоекономічної діяльності не є однозначним та уніфікованим [29].

Відсутність дієвої національної державної програми реалізації зовнішньоекономічної діяльності, єдиних чітко розроблених стандартів, методик та механізмів її реалізації призводить до розбіжностей у діях державних органів різних рівнів [29].

Однією зі складових регулювання зовнішньоекономічної діяльності є податкові інструменти регулювання. Для нашої держави як для країни, у якій економічна система продовжує своє формування і яка прагне бути залучена до глобального господарського механізму, дуже важливо не опинитися на периферії консолідаційних процесів, щоб не стати споживачем низькоякісних товарів і застарілих технологій, і при цьому не перетворитися на суто сировинну країну в плані експорту товарів.

На даному етапі розвитку ринкових відносин податки не можуть виконувати тільки фіскальну функцію, адже це дієвий фактор стимулювання зовнішньоекономічної діяльності. Саме податки повинні стати ефективним регулятором соціально справедливого перерозподілу доходів. Податкові реформи мають набирати нового змісту й сприяти формуванню ефективної системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яка враховувала б особливості соціально-економічного розвитку України, стан реформування економіки, рівень конкурентоспроможності вітчизняного виробництва.

В економічному розвитку будь-якої країни велику роль відіграють прямі іноземні інвестиції інноваційного спрямування, які також виступають об'єктом зовнішньоекономічних відносин і відповідно – податкового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Тому варто ширше розглядати інструменти податкового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а саме доцільно

виокремити окрім інструментів митно-тарифного регулювання, інструменти податкового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а саме:

- акцизний податок;
- мито;
- податок на додану вартість.

Митні платежі виступають найважливішим важелем регулювання зовнішньоекономічної діяльності, важливим джерелом наповнення доходної частини державного бюджету України. В країні застосовуються такі види мита: ввізне мито, вивізне мито, сезонне мито, особливі види мита: спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне. Спеціальне мито встановлюється:

- як засіб захисту національного товаровиробника, у разі якщо товари ввозяться на митну територію України в обсягах та/або за таких умов, що їх ввезення заподіює або створює загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробнику;
- як заходи у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, які обмежують реалізацію законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України.

Акцизний податок і податок на додану вартість визначають товари, що є пріоритетними для імпорту або навпаки – небажаними. Варто зазначити, що в країні діє відшкодування ПДВ на товари, що експортується. Таке відшкодування не ставить за мету стимулювати експорт, а позбавити товари подвійного оподаткування.

Варто зазначити, що для України суттєвим недоліком поряд із розвиненими країнами світу є фіскальне спрямування мита, тобто його основне призначення визначається потребами держави у грошових коштах. Тоді як, у розвинутих країнах пріоритетною є регулююча функція, і надходження від справляння імпортного мита складає досить не значну частку від ВВП, на відміну від України, митна служба якої відіграє вагомий роль в процесі наповнення державного бюджету.

Також основну частку доходів державного бюджету від митних платежів складає податок на додану вартість з ввезених на митну територію України товарів -76% (274,11 млрд. грн.), досить велику частку займає акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів – 16% (57,85 млрд. грн.), при чому основну частку даних надходжень становить акциз на пальне. Частка ввізного мита становить – 8% (30,20 млрд. грн.), що у порівнянні з іншими надходженнями є незначною, але значно більшою ніж в країнах Європи. Варто зазначити, що 8,66 млрд. грн. ввізного мита припадає на нафтопродукти і транспортні засоби. Доходи від вивізного мита є незначними – 0,26 млрд. грн., що становить менше 1% від доходів від митних платежів. Це свідчить про те, що держава не створює додаткових бар'єрів для експорту продукції і не обкладає її додатковими податками (рис 2.11).

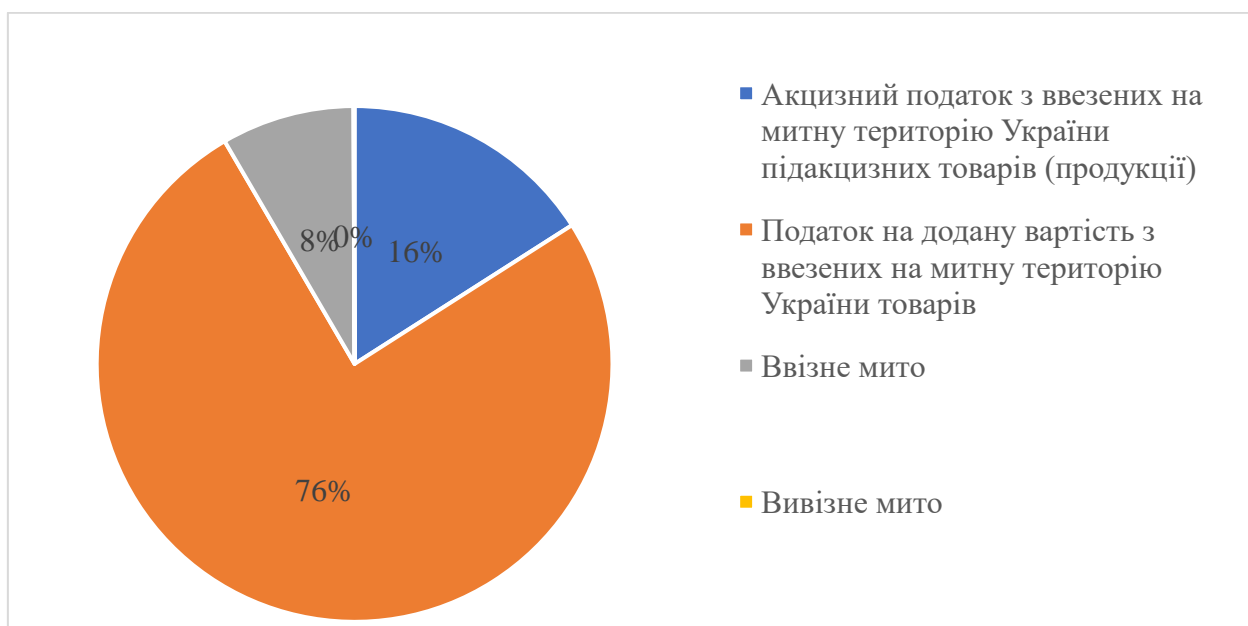

Рис. 2.11. Структура доходів Державного бюджету України від митних платежів в 2020 році, %

Варто зазначити, що покращення ефективності зовнішньоекономічної діяльності України можливе при наявності діючої концепції удосконалення законодавства в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Держава повинна приймати активну участь в організації і здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, вона повинна охоплювати майже всі етапи такої діяльності. Також

пріоритетним напрямком для вдосконалення фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є використання регулятивних методів впливу, а не адміністративних, що характерно для високорозвинених країн.

2.3. Оцінка ефективності зовнішньоекономічної діяльності та її фінансових аспектів

Оцінюючи ефективність зовнішньоекономічної діяльності потрібно визначити, хто для України є головним партнером і що ми може запропонувати, або від нас хочуть отримати, ці партнери.

За останні роки основним партнером України в зовнішньоекономічній діяльності став Європейський Союз. Першою економічною причиною для зближення України і Європи є доступ до економіки України. За 30 років незалежності ми перетворилися на Аграрну країну, в якій основну частку експорту складають товари харчової сфери і сировина, низькотехнологічна продукція, структуру яких наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Товари, що мали найвищу частку в структурі експорту України в 2020 році

Назва товарів	Вартість, млрд. дол. США	Частка в структурі експорту, %	Частка до значення 2019 року, %
Зернові культури	9,41	19,13	97,69
Чорні метали	7,69	15,63	88,03
Жири та олії тваринного або рослинного походження	5,75	11,68	121,44
Руди, шлак і зола	4,42	8,99	123,13
Електричні машини	2,57	5,23	92,80
Реактори ядерні, котли, машини	1,91	3,89	113,11
Насіння і плоди олійних рослин	1,84	3,75	71,88
Залишки і відходи харчової промисловості	1,58	3,20	106,07

В свою чергу країни Європи – мають потужні індустріально розвинуті економіки, які потребують сировину і аграрну продукції. Велика площа землі з чорноземами і значні природні ресурси України роблять її привабливим торговим партнером для ЄС, що дозволить забезпечити це об'єднання такими важливими, і не вигідними в виробництві для самого ЄС, товарами.

Підтвердженням того, що Європейському Союзу цікава саме сільськогосподарська продукція від України є зміна структури експорту. З 2014 року Україна обрала свій політичний і економічний курси на Захід і з таблиці 2.3 ми бачимо, якою стала структура експорту України. В ній основну частку становить сировина або харчова продукція: зернові культури – 19,13%, чорні метали – 15,63%, жири та олії – 11,68%, Руди шлак і зола – 8,99%, складає продукція харчової сфери. Також є динаміка до щорічного збільшення частки цієї продукції в експорті країні. За 2020 рік найбільше збільшився експорт таких товарів як: руди, шлак і зола (збільшились на 23,13%), жири та олії (збільшились на 21,44%). На рисунку 2.6 також показано, що за період з 2010 по 2020 роки частка сировини і аграрної продукції має тренд до зростання, а високотехнологічної до зменшення.

З таблиці 2.2 видно, що основну частку імпорту України становлять паливні ресурси – 14,69%, реактори ядерні, котли, машини – 11,18%, засоби наземного транспорту – 10,13%, електричні машини – 10,13%. Загалом це високотехнологічна продукція, окрім паливних ресурсів. Частка вище перерахованих ресурсів, мала тенденцію до зменшення в 2020 році у порівнянні з 2019 і причиною цього стало загальне зменшення імпорту країни в 2020 році

Таблиця 2.2

Товари, що мали найвищу частку в структурі імпорту України в 2020 році

Назва товарів	Вартість, млрд. дол. США	Частка в структурі експорту, %	Частка до значення 2019 року, %
Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	7,98	14,69	65,58

Продовження Таблиці 2.2

Реактори ядерні, котли, машини	6,08	11,18	91,26
Засоби наземного транспорту, крім залізничного	5,51	10,13	95,00
Електричні машини	5,48	10,08	82,29
Фармацевтична продукція	2,52	4,64	117,73
Пластмаси, полімерні матеріали	2,48	4,56	93,82
Різноманітна хімічна продукція	1,34	2,46	100,39
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	1,25	2,30	118,43

З відкриттям безвізового режиму значно зросла сума грошових переказів з-за кордону в Україні. З таблиці 2.3 видно, що з 2015 по 2020 рік ця сума зросла з 7 млрд доларів до 12 млрд доларів загалом, а з країн Європи з 3,2 млрд. дол. США до 6,8 млрд. дол. США.

Таблиця 2.3

Динаміка та структура обсяги приватних грошових переказів в Україну за 2015-2020 рр.

Показники	Роки					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Перекази з країн ЄС, млн. дол. США	3 152	3 995	5 386	6 756	7 127	6822
Частка з країнами ЄС, %	45,29	53,02	58,14	60,80	59,79	56,94
Перекази з країн СНД, млн. дол. США	1992	1553	1448	1250	1397	1012
Частка з країнами СНД, %	28,62	20,61	15,63	11,25	11,72	8,45
Перекази з інших країн, млн. дол. США	1815	1987	2430	3105	3397	4146
Частка з іншими країни, %	26,08	26,37	26,23	27,95	28,50	34,61
Всього, млн. дол. США	6 959	7 535	9 264	11 111	11 921	11 980

Така динаміка свідчить про те, що все більше Українців виїжджають за кордон для роботи. Сусідні країни дуже зацікавлені робочій силі з України, оскільки наші громадяни готові виконувати важку чорнову роботу за відносно невелику грошову винагороду. Підтвердженням того, що країни ЄС зацікавлені в робочій силі, є те, що Польща дозволила приїзд в їхню країну Українцям без необхідності перебування їх в 14-денному карантині. Це говорить про те, що Польщі потрібна наша робоча сила [34].

Також значно зменшилася частка грошових переказів з країн СНД, в 2015 році їх частка становила – 28,62%, а в 2020 році – 8,45%. Загалом тренд до того, що населення України через низьку заробітну плату і відсутність робочих місць мусить виїздити за кордон є негативною, оскільки людські ресурси є найціннішими для будь-якої країни і їх втрата веде до негативних наслідків (рис. 2.12).

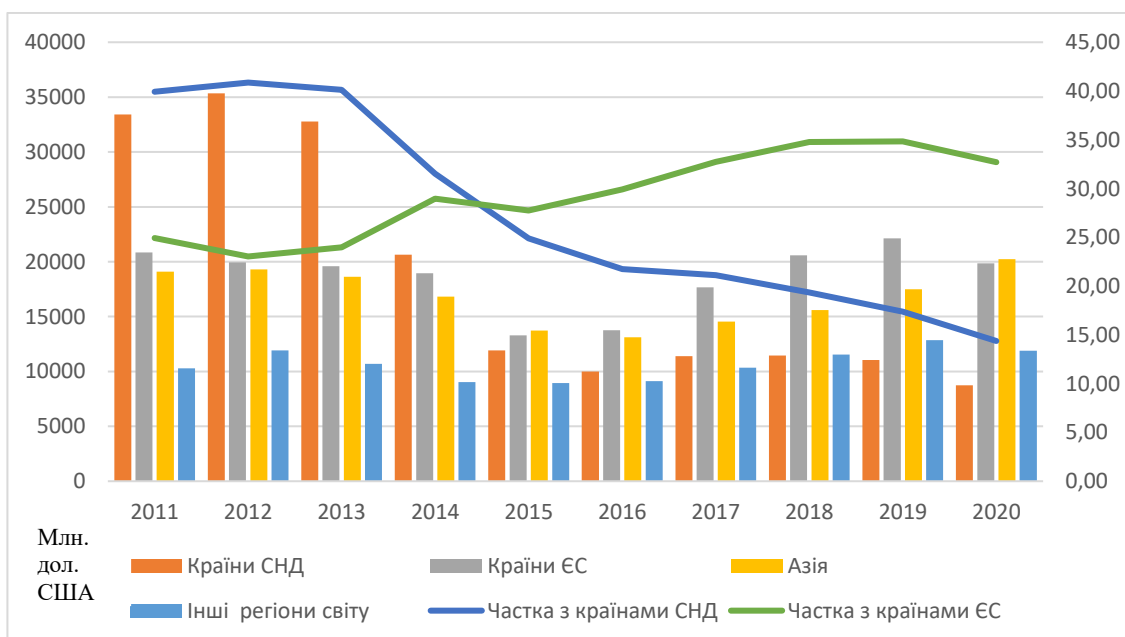

Рис. 2.12. Динаміка експорту за географічними регіонами України в 2011-2020 роках в млн. дол. США

В 2011-2013 рр. Частка експорту і імпорту з країн СНД була досить значною і складала 40% і 46% відповідно. Після кризи 2014-2015 рр. ця ситуація почала змінювати, частка російського експорту і імпорту стрімко зменшилась, при цьому частки експорту і імпорту в країни Азії і Європейського

Союзу почали зростати. Це свідчить про зменшення залежності економіки України від ринку СНД, з якими наша країна була пов'язана історично, яка колишня країни СРСР.

Також якщо структура експорту за географічними регіонами досить збалансована, експорт розділений між іншими регіонами відносно рівномірно, то значна частка імпорту України припадає на ЄС (близько 50% в 2019 році і 45% в 2020 році). Така географічна структура торгових операції країни говорить про те, що пріоритетними партнерами і ринками, на які орієнтується Україна, є країни Європейського Союзу (рис. 2.12-2.13).

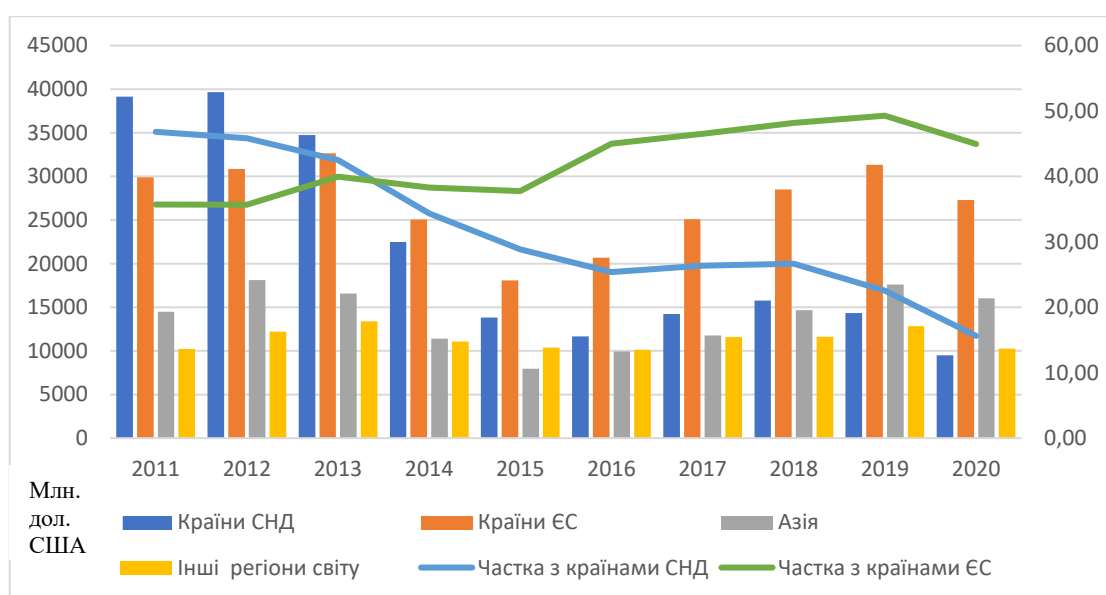

Рис. 2.13. Динаміка імпорту за географічними регіонами України в 2011-2020 роках в млн. дол. США

Разом з економічними причинами для співпраці з Україною, ідуть і політичні. Обидві сторони бачать в нашій державі можливу буферну зону, яка буде розділяти РФ і ЄС і стратегічного партнера, що буде межувати з потенційним суперником. Що пояснює небажання Росії «відпускати» Україну в Європу, а Європі «відпускати» Україну до Росії. Для Східного сусіда ми частинка колись великої і могутньої Російської Імперії і СРСР, а для Західного сусіда важлива частинка Європейського Союзу і його житниця.

В кожній зі сторін є свій інтерес до України, що на перший погляд є перевагою, але насправді недоліком. Оскільки жодна зі сторін не бажає

інтеграції України з іншою стороною. І тут перед нашою державою стоїть вибір чи продовжити інтеграцію з Європою і зіпсувати відносини з Росією чи навпаки, а можливо обрати нейтральну позицію і спробувати догодити обом сусідам.

Будучи між двома настільки сильними сусідами не можна однозначно вибирати одну з цих сторін. Європейських напрям розвитку, який обрала Україна, є правильним, але потрібно і співіснувати з інших «великим» сусідом. Співпраця зі всіма сторона розширить можливі ринки збуту, відкриє нові можливості для інвестицій в країну і дасть додаткові можливості для розвитку економіки.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В ФІНАНСОВИХ АСПЕКТАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

3.1. Шляхи підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності України

Наявність в країні конкурентоздатних галузей визначають її конкурентоспроможність. Її основа полягає в тому, що конкуренція виникає по окремоті в виробників чи продавців, а не в цілому в державі.

Таким чином, основним завданням для українського уряду є врегулювання позичкової та інвестиційної діяльності для покращення роботи стратегічного менеджменту.

Наразі для збільшення конкурентних переваг у підприємстві вироблено перелік заходів та стратегій розвитку. Кожна держава має певні недоліки у процесі конкурентоздатності, і всі вони різні.

Головною проблемою, яка заважає Україні активно розвивати свою конкурентну діяльність є відсталість компанії у техніко-технологічній плані та несприятливий бізнес-клімат в Україні.

Сьогодні існує проблема виходу України на міжнародну арену і подальша реалізації її конкурентоздатності у міждержавному середовищі.

Оскільки Україна не так давно на міжнародному ринку, то у неї практично відсутній досвід аби протистояти міжнародним компаніям в умовах конкуренції.

Лише 1% українських товарів та послуг можуть скласти гідну конкуренцію іншим державам, оскільки решта вітчизняної продукції не відповідає міжнародним стандартам.

Головними причинами зниження поставок українських товарів протягом аналізованого періоду стали:

1. Зниження ціни на сировину та матеріали, а саме вони найчастіше постачаються з України;
2. Складна політична ситуація з Росією, що створює перешкоди для ведення торгівлі з нею;
3. Складна і нестабільна соціально-економічна ситуація в країні (проведення АТО на сході України).

Також досить є той факт, що Україна залишається не привабливим регіоном для інвестування. На рисунку 2.8 було показано, що розмір інвестицій в країні значно зменшився після 2014 року і в подальші періоди так і не досягнув значень 2010-2013 років. Інвесторів відлякує нестабільність в середині країні і пов'язана вона не тільки з воєнними діями на Донбасі, але правовою системою в країн. Іноземні інвестори бояться, що їхні інвестиції в країні можуть бути втрачені. Тому важливим є стабілізація в країні і припинення воєнних дій, а також створення прозорої і дієвої нормативної бази, що буде захищати права інвесторів, зможе гарантувати їм безпеку їхнім інвестиціям.\

Як вже зазначалося однією із проблем зовнішньоекономічної діяльності є аграрно-сировинна орієнтація економіки. Тому важливим для розвитку країни є залучення інвестицій не в аграрну сферу, а в промислову. Тому доречним було б створити ряд пільг для іноземних інвесторів. Що хочуть займатися високотехнологічним виробництвом в Україні. Також ефективною може бути співпраця з Китаєм. По-перше, це великий ринок для наших товарів, при чому ринок на який пробитися вітчизняним промисловим товарам простіше ніж на європейський. По-друге, в Китаю є вдалий досвід того, як перетворитися з бідної аграрної країни в потужну світову економіку, саме створення привабливого інвестиційного середовища і дешева робоча сила дозволи Китаю зробити значний економічний стрибок.

Крім залучення зовнішніх інвестицій, необхідно і створювати сприятливі умови для ведення бізнесу і всередині країни, саме підприємства є базовими

елементами в зовнішньоекономічній сфері, вони створюють товари, які країна продає. Для стимулювання підприємницької діяльності потрібно створити можливості для підприємств в отриманні «дешевих» грошей. Тобто дати доступ до кредитів за низькою процентною ставкою. В 2014-2019 роках облікова ставка НБУ була досить високою, що робила кредити мало доступними для бізнесу. В 2020 році Національний Банк опустив облікову ставку до 6%, що повинно стимулювати розвиток бізнесу[35].

Ще однією проблемою є масова трудова міграція населення, що свідчить про відсутність роботи в країні і гідного заробітку. Хоча це і формує значний притік валюти в країну, але має негативний характер в стратегічній перспективі. Також це говорить про достатню кількість власних трудових ресурсів, що можуть бути залучені до виробництва всередині країни.

Для України питання інфляції та національної валюти є актуальними проблемами. Навіть найрозвиненіша держава прагне знизити інфляцію і забезпечити стабільність своєї валюти. Адже міцність фінансово-валютної системи країни визначає її економічну незалежність і впевненість у сталому розвитку. Крім того, рівень інтеграції валютно-фінансової системи країни з міжнародною валютнофінансовою системою зумовлює ефективність існування різних форм міжнародної торгівлі, а, значить, впливає на рівень економічного розвитку будь-якої країни[36].

Також стабільність національної валюти прямо впливає на економічний стан і ефективність зовнішньоекономічної діяльності. Висока інфляцію спричиняє недовіру до національної валюти, що змушує суб'єктів господарювання використовувати валюти інших країн в першу чергу для заощаджень. У випадку кризових ситуацій вплив «паніки» на курс валют з високою інфляцією є більшим через відсутність тієї самої довіри. Також девальвація валюти сповільнює розвиток бізнесу, оскільки стає важче прогнозувати можливі доходи від інвестицій і загалом підприємствам стає важче прогнозувати і планувати свою діяльність. Також для високої інфляції

характерна і висока облікова ставка Національного Банку, що також ускладнює ведення бізнесу через високу процентну ставку по кредитах [36].

Ще одна з проблем, що негативно впливає на зовнішньоекономічні діяльність України є – тінізація економіки. Згідно з підрахунками, в Україні для виробництва тіньового ВВП використовується близько 7-10 мільярдів доларів. Це ті гроші, які знаходяться на рахунках офшорів за кордоном та обслуговують виробничі процеси, сектор надання послуг і т.д [38].

Приблизно 15-20 млрд. дол. США йде на обслуговування контрабанди та чорних обмінних пунктів. За різними оцінками рівень тінізації економіки в Україні складає 40-50%, це все загалом негативно впливає на розвиток країни, не дає ефективно оцінки реальні можливості економіки і об'єм товарів, що імпортується. Також це призводить до значного недоотримання бюджетом коштів. Тому пріоритетним завдання влади є впровадження заходів для зменшення рівня тінізації економіки: боротьба з нелегальним бізнесом, посилення контролю за кордоном, стимулювання підприємців до відображення реальної фінансової звітності [39].

Також доречним буде пошук ринків збуту, де наша промислова продукція може бути конкурентоздатною. Європейський ринок перенасичений якісними промисловими товарами, а країни Європи, що мають власну потужну промисловість, не зацікавлені в конкуренції для своїх товаровиробників. Перехід від аграрно-сировинної економіки не повинен бути стрімкий, доходи, отримані від продажу сировини, можуть бути використанні для розвитку промисловості країни. Через те, що основну частину експорту України складає сировина і аграрна продукція, розмір експорту в 2020 році зменшився лише на 1 млрд. дол. США, що становить близько 2% від показника 2019 року. В цей час, через світову кризу, високорозвинені країни світу, основа експорту яких – продукція з високою доданою вартістю, втратили значно більшу частку експорту.

3.2. Врегулювання інвестиційних та позичкових потоків України у зовнішньоекономічній діяльності на сучасному етапі

У процесі глобалізації ринкової економіки і виходу виробництва України на міжнародний рівень виникла необхідність у врегулюванні інвестиційних та позичкових потоків України у зовнішньоекономічній діяльності на сучасному етапі. Проблема підтримання міжнаціональної конкурентоздатності знаходиться у центрі уваги урядів різних держав світу і Україна не є винятком.

Одним із важливих показників, для аналізу зовнішньоекономічної діяльності є державний борг, а особливо зовнішній державний борг. Протягом 2010-2020 рр. був присутній чіткий тренд до збільшення державних зобов'язань, що може оцінюватися як негативне явище, якщо його розмір перевищує критичні значення. Особливо значного приросту зовнішній борг зазнав протягом 2014-2016 рр. (зріс в два рази). Протягом 2017-2018 рр. його ріст був незначним, а в 2019 році його об'єм зменшився з 1397 млрд. грн. в 2018 році до 1159 млрд. грн. в 2019 році, але в 2020 році знову зріс через світову економічну кризу (рис 3.1).

Значні абсолютні значення боргу в гривні, можна пояснити значною інфляцією в країні, тому більш наочним буде відношення боргу до ВВП країни. В 2010-2013 рр. частка загального боргу не перевищувала 40%, а зовнішнього 25%, що не є загрозою для економіки. Протягом 2014-2016 рр. частка загального боргу зросла до 81%, а зовнішнього боргу до 52% в 2016 році, таке високе відношення уже можна вважати загрозовим для економіки. За 2017-2019 рр., частка боргу зменшилася, що говорить про стабілізацію ситуації в країні, також цей період характеризується значним щорічним приростом ВВП, що і вплинуло на зміну частки. В 2020 році відношення загального і зовнішнього боргу до ВВП зросло до 61% і 36% відповідно, що хоч і є тривожним, але вважається допустимим (рис 3.1).

Зі збільшенням боргу зростають і витрати на його обслуговування. Так з 2010 по 2016 роки ці витрати значно зросли, якщо в 2010 році країні витратила

0,43% від свого ВВП і 1,48% від зведеного бюджету на обслуговування зовнішнього боргу, то в 2016 році ці значення виросли до 1,39% і 4,24 відповідно. Хоча протягом 2017-2020 рр. спостерігається загальний тренд до зменшення частки від ВВП і зведеного бюджету на обслуговування зовнішнього боргу, але загалом показники залишаються досить значними. В абсолютному вираженні витрати на обслуговування зовнішнього боргу протягом всього періоду зростають. Варто зазначити, що витрати на обслуговування зовнішнього боргу значно менші ніж на обслуговування внутрішнього боргу, хоча на рисунку 3.1 видно, що загальний об'єм зовнішнього боргу є більшим. Причиною цього є значно менші відсоткові ставки за зовнішніми запозиченнями (рис. 3.2).

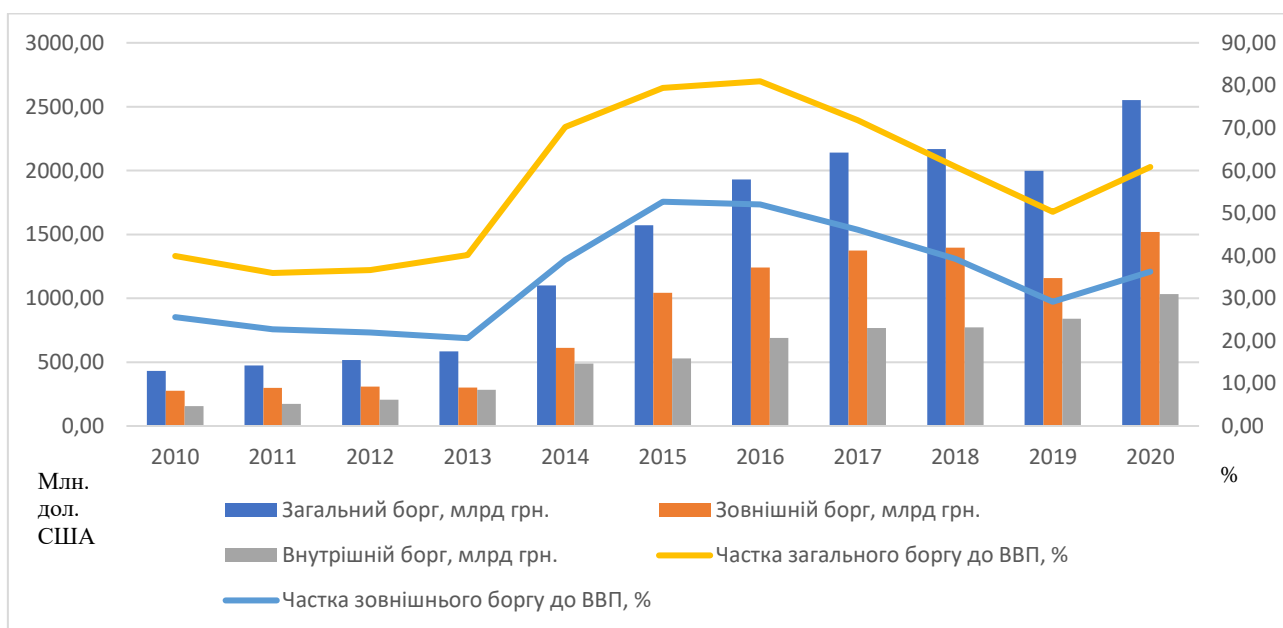

Рис. 3.1. Динаміка державного боргу України та його частка до ВВП за 2010-2020 рр.

Окрім самого розміру зобов'язань важливим є структура зобов'язань за строком погашення і типом інструменту. З даних наведених в таблиці 3.1 можна сказати, що в структурі зовнішнього боргу України протягом 2010-2020 рр. переважали довгострокові зобов'язання при чому їх частка в структурі мала тенденцію до збільшення, якщо в 2011 році, їхня частка становила 64%, то в 2020 році – 83%. Збільшення частки довгострокових зобов'язань спричинене

зменшенням частки середньострокових зобов'язань, що протягом 2011-2016 рр. склали близько 25% від загального обсягу, а в період з 2017 по 2020 рр. їх частка мала тенденцію до скорочення (з 21% - в 2017 році до 12% в 2020 році). Частка короткострокових зобов'язань є не значною, близько 5% протягом аналізованого періоду.

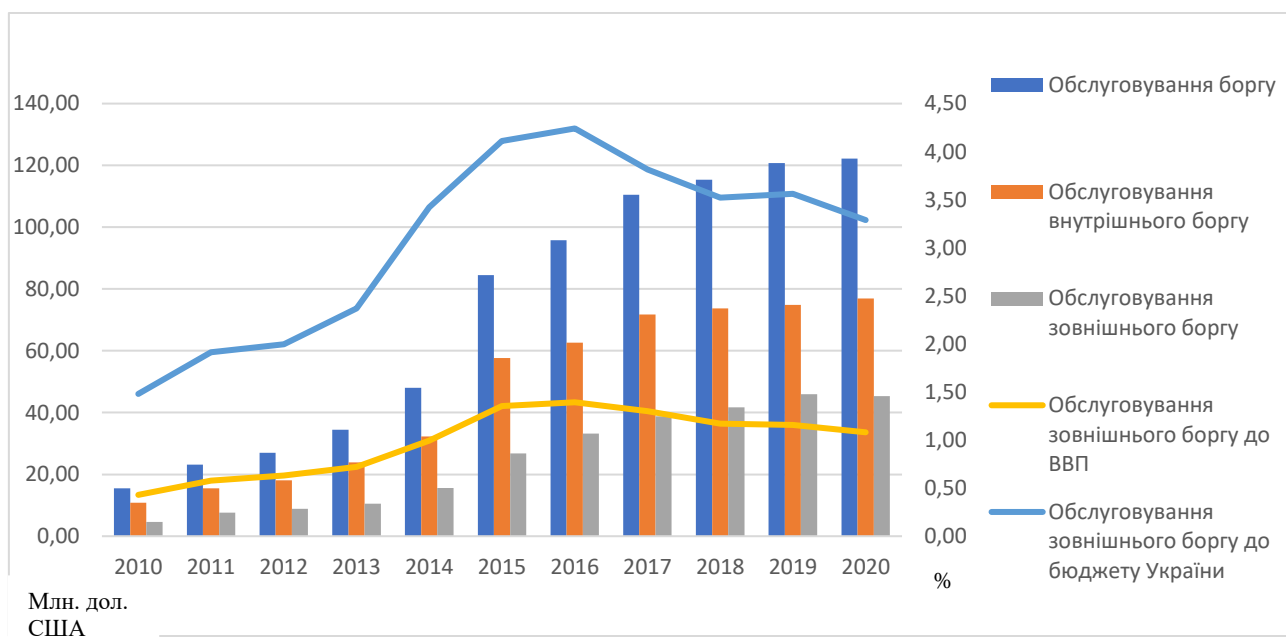

Рис. 3.2. Динаміка витрат на обслуговування зовнішнього і внутрішнього боргу України за 2010-2020 рр. в млрд. грн.

Також з таблиці 3.1 видно, що основну частку зовнішніх зобов'язань України становлять: держані цінні папери та позики міжнародних фінансових організацій. Частка офіційних позик є не значною на фоні інших і складала близько 5% протягом аналізованого періоду. Комерційні позики були лише в 2010-2011 і 2018-2020 роках, їхня частка при цьому була незначною. Варто зазначити, що цей інструмент запозичення став популярним в останні роки.

Серед позик отриманих від міжнародних фінансових організацій станом на 2020 рік, Україна мала найбільший об'єм заборгованості перед Міжнародним валютним фондом (362 млрд. грн.), також досить значний розмір заборгованість України перед Міжнародним банком реконструкцій та розвитку (162 млрд. грн.) та Європейським Союзом (139 млрд. грн.). Перед Європейським інвестиційним банком заборгованість є незначною (28 млрд.

грн.). До офіційних позик належать запозичення від урядів таких країн: Німеччини, Польщі, Росії, США, Франції та Японії [41; 42].

Таблиця 3.1

Структура зовнішнього боргу України за строком погашення і типом інструменту за 2010-2020 рр. в млрд. грн.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Державні зовнішні боргові зобов'язання за початковим строком погашення:	181,8	195,8	208,8	223,3	486,0	826,3	980,2	1080,3	1099,2	931,9	1258,5
Короткострокові державні зовнішні боргові зобов'язання (до 1 року)	0,0	16,0	0,0	15,2	28,1	40,8	44,9	49,1	47,3	40,2	59,7
Середньострокові державні зовнішні боргові зобов'язання (від 1 до 5 років)	3,4	54,6	60,4	64,3	115,5	232,1	275,5	231,5	188,1	125,5	154,6
Довгострокові державні зовнішні боргові зобов'язання (від 5 років)	178,4	125,2	148,4	143,8	342,5	553,4	659,8	799,8	863,8	766,2	1044,2
Державні зовнішні боргові зобов'язання за типом інструменту і власника боргу:	181,8	195,8	208,8	223,3	486,0	826,3	980,2	1080,3	1099,2	931,9	1258,5
Державні цінні папери (ОЗДП)	56,5	69,7	104,6	138,9	272,5	415,3	517,8	574,5	622,1	527,5	660,2
Кредити:	110,3	111,0	0,0	69,2	185,5	370,2	417,5	456,8	429,8	364,1	548,3
Позики міжнародних фінансових організацій	83,1	84,3	80,0	61,9	169,1	337,4	371,8	407,5	370,8	292,2	443,3
Офіційні позики	11,3	10,7	9,1	7,3	16,4	32,7	45,6	49,3	47,9	38,6	43,9
Комерційні позики	15,9	16,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	11,1	33,3	61,1
Спеціальний розподіл СПЗ	15,1	15,1	15,1	15,2	28,1	40,8	44,9	49,1	47,3	40,2	50,0
Боргові зобов'язання, гарантовані урядом України	94,9	103,6	100,1	77,0	125,9	216,4	259,8	294,7	297,8	227,6	260,4

Загалом можна сказати, що частиною державних фінансів будь-якої країни є державний борг. Дефіцит державного бюджету є головною причиною виникнення в Україні державного боргу, також вагомим фактором є залучення коштів з метою інвестування в економіку і проведення державних реформ, що в свою чергу мають привести до збільшення ВВП. Аналізуючи динаміку зростання зовнішнього боргу і його відношення до ВВП, а також витрати на його обслуговування можна сказати, що країна була в загрозовому становищі

в 2014-2016 роках, коли значення цих показників були критичні. Дії спрямовані на керування державним боргом в 2017-2020 рр. принесли свої плоди, що зменшило його розмір і витрати на його обслуговування. На даний момент розмір державного боргу не несе прямої загрози для економіки, але залишається досить значним. До негативних елементів можна віднести те, що більша частина запозичень державою, здійснюються для покриття дефіциту бюджету, що не сприяє розвитку економіки.

Потрібно продовжувати покращувати ефективність управління державним боргом, а здійснюватися таке покращення повинно за рахунок: формування механізму управління зовнішнім державним боргом; відходу від вибіркового аналізу ефективності; впровадження системи індикаторів боргової безпеки, розроблені Світовим банком та МВФ, у систему аудиту боргової безпеки України; оновлення підходу до визначення основних груп ризиків управління зовнішнім боргом; визначення оптимальної структури відношення зовнішнього боргу до ВВП, враховуючи основні аспекти та тенденції розвитку вітчизняної економіки, та інші [42].

Перспективою на майбутнє повинно стати вирішення стратегічних завдань щодо знищення боргової залежності економіки і відновлення боргової стійкості, що неможливо зробити без створення ефективних умов і заохочень для внутрішніх інвесторів, а також без створення широкої виробничої бази та конкурентоспроможних експортних підприємств, які будуть сприяти подальшому розвитку економіки.

3.3. Дослідження впливу окремих статей платіжного балансу на економіку країни

Сутність і методологія формування макроекономічної рівноваги є дискусійним питанням, які по-різному вирішуються у межах наукових течій та шкіл. Однією з головних необхідних умов рівноважного і стабільного стану економіки, а як наслідок і безпеки економіки країни, є прийнятні значення

основних макроекономічних показників (ВВП, інфляції та інші). Також важливим питанням є визначення впливу стану платіжного балансу і зовнішньоекономічної діяльності на розвиток економіки.

Для дослідження платіжного балансу та(або) його компонент на економічний розвиток, через його вплив на основний макроекономічний показник – ВВП було прийнято використати методи моделювання. Для побудови моделі було використано програмне забезпечення Stata 14.2 - пакет статистичних програм загального призначення. Можливості Stata включають управління даними, статистичний аналіз, графіки, моделювання, регресію, симуляцію даних і користувацьке програмування.

Для побудови моделі було взято дані всіх країн світу: ВВП за 2018-2019 роки, чисті трансферти з-за кордону за 2018-2019 роки, імпорт та експорт за 2018-2019 роки, сальдо поточного рахунку (current account balance) за 2018-2019 роки, зовнішній борг країни за 2018-2019 роки, чистий рахунок капіталу за 2018-2019 роки (net capital account), інфляція за 2019 рік. Всі дані взято в доларах США.

В ході створення похідних змінних було згенеровано такі змінні як: приріст ВВП за 2018-2019 рік, логарифм від ВВП за 2018 рік, приріст експорту за 2018-2019 рік, логарифм від сальдо експорт-імпорту за 2019 рік, приріст чистого рахунку капіталу за 2018-2019 рік, приріст сальдо поточного рахунку за 2018-2019 рік, логарифм від сальдо поточного рахунку за 2019 рік, приріст логарифмів від експорту за 2018-2019 рік, логарифм чистих трансфертів за 2019 рік. Після цього було побудовано кореляційну матрицю для всіх початкових та похідних змінних. Для більшої достовірності результату було видалено з вибірки 5% країн з найбільшим ВВП і також 5% країн з найменшим ВВП, оскільки такі значення могли бути аномальними, псувати і спотворювати основний тренд. Також з вибірки було виключено спостереження з пропущеними даними.

Під час аналізу кореляційної матриці було виявлено, що логарифм від ВВП (gdp1) корелює з факторними ознаками більше ніж звичайний ВВП(gdp)

Тому далі було прийнято рішення працювати саме з результиуючою ознакою *gdp1*.

Після побудови кореляційної матриці високу тісноту зв'язку (більше 0.3) з *gdp1* показали такі змінні: логарифм від сальдо поточного рахунку за 2019 рік (*cab1*), логарифм від сальдо експорт-імпорту за 2019 рік (*saldo* і *saldo1* – дані показники мали різну формулу побудови), приріст сальдо поточного рахунку за 2018-2019 рік (*cab*), логарифм від сальдо поточного рахунку за 2019 рік (*cab1*), логарифм чистих трансфертів за 2019 рік (*transf*), експорт за 2019 рік (*Export_2019*) та імпорт за 2019 рік (*Import_2019*). Оскільки *saldo* є комбінованою змінною від експорту та імпорту, то останні було вирішено не включити в майбутню модель. Також *cab* і *cab1* є змінними, що пояснюють одну ознаку, тому *cab1* також не буде включено в майбутню модель, оскільки ця змінна має менший показник кореляції з *gdp1* ніж *cab*. Таким чином для подальшого аналізу на включення в модель було залишено 3 змінних: *cab*, *transf*, *saldo*.

Далі було проаналізовано змінні, що залишилися після аналізу кореляційної матриці, двостороннім t-тестом та U-критерій Манна-Уїтні. З таблиці 3.2 можна побачити, що всі змінні виявилися значимими, отже всі 3 змінні будуть використанні при побудові моделі.

Таблиця 3.2

Результати t-тесту та U-критерій Манна-Уїтні

Змінна	t-тест	U-критерій Манна-Уїтні
<i>cab</i>	-7,89	-7,20
<i>saldo</i>	-6,13	-3,27
<i>transf</i>	3,93	1,96

Після перевірки на значимість, змінні також потрібно перевірити на нормальний закон розподілу для того, щоб можна було застосувати метод найменших квадратів. Перевірку було здійснено графічним методом. В

результаті аналізу виявилось, що змінна *cab* розподілена за нормальним законом, а для інших двох змінних характерна асиметричність. Можна побачити, що при піднесенні до квадрату змінних *saldo* та *transf*, для яких характерна асиметричність, вони стають розподілені за нормальним законом (рис 3.3).

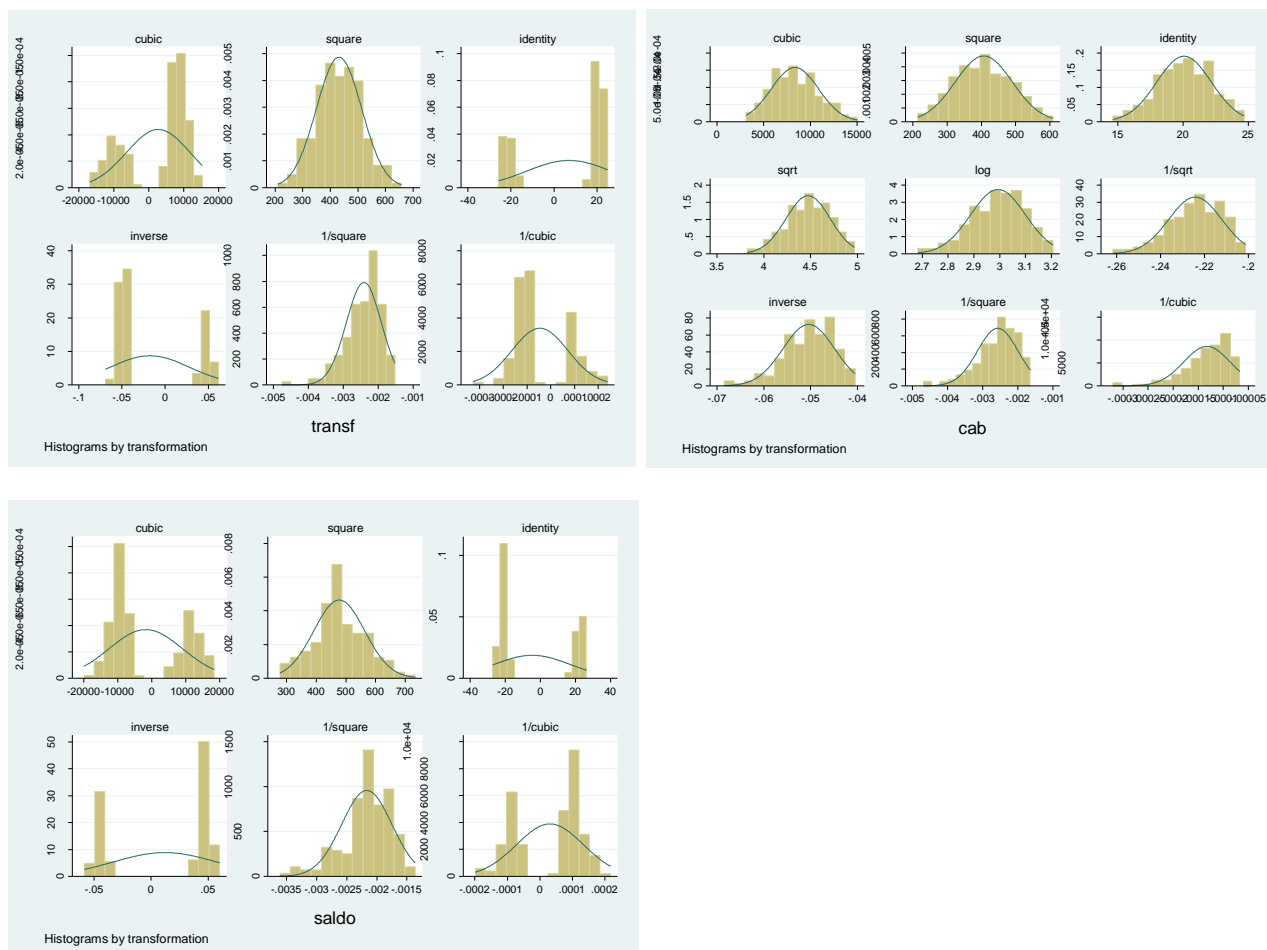

Рис. 3.3. Графіки розподілів змінних *transf*, *cab*, *saldo*

На основі тестів проведених вище, було прийнято рішення змінні *transf* і *saldo* піднести до квадрату. Таким чином було отримано дві нових змінні *transf_2* і *saldo_2* відповідно. На основі нових факторних змінних було побудовано графіки їх залежності від результуючої змінної *grd1*. На основі цих даних можна сказати, що існує залежність між всіма змінними та результуючою ознакою, а також для змінних характерна відносно стала дисперсія. Отже, можна будувати модель на основі вище згаданих змінних.

Результати побудови регресії свідчать про адекватність моделі, оскільки t-статистика змінних досить висока, $R^2=0.65$, що є хорошим значенням для моделі, F-тест також значно більше критичного значення. Далі було проведено тест на правильність функціональної форми (reset - тест). Значення цього тесту: $F=1.1$, що менше критичного значення, а отже можна прийняти нульові гіпотезу про правильність функціональної форми (рис 3.4).

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	136
Model	278.717938	3	92.9059794	F(3, 132)	=	83.30
Residual	147.219044	132	1.11529579	Prob > F	=	0.0000
Total	425.936982	135	3.15508876	R-squared	=	0.6544
				Adj R-squared	=	0.6465
				Root MSE	=	1.0561

gdp1	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
transf_2	.0056768	.0017039	3.33	0.001	.0023062 .0090473
saldo_2	.0082591	.0016246	5.08	0.000	.0050454 .0114728
cab	.3789428	.0615407	6.16	0.000	.2572093 .5006763
_cons	10.55771	.9868003	10.70	0.000	8.60572 12.5097

Рис. 3.4. Результати побудови регресії

Далі потрібно перевірити модель на гетероскедастичність. Для цього було використано графічний метод аналізу залишків від значень змінних, а також тест Бройша — Пагана. Графіки демонструють, що залишки мають сталу дисперсію для всіх змінних, що свідчить про відсутність гетероскедастичності. Результати тесту Бройша-Пагана зображені на рисунку 3.5. Для всіх змінних можна прийняти нульову гіпотезу про сталість дисперсій. З вище сказаного можна зробити висновок, що для даної моделі відсутня гетероскедастичність.

```

Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test for heteroskedasticity
Ho: Constant variance
Variables: saldo_2

      chi2(1)      =      1.78
      Prob > chi2  =      0.1827

. estat hettest transf_2

Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test for heteroskedasticity
Ho: Constant variance
Variables: transf_2

      chi2(1)      =      0.00
      Prob > chi2  =      0.9466

. estat hettest cab

Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test for heteroskedasticity
Ho: Constant variance
Variables: cab

      chi2(1)      =      1.34
      Prob > chi2  =      0.2464

```

Рис. 3.5. Результати тесту Бройша — Пагана

Останній тест - це тест на ендогенність. Для перевірки було використано тест Хаусмана. На рисунку 3.6 зображено результати тесту на ендогенність в середовищі Stata, на основі цих даних можна сказати, що змінні екзогенні.

```

Tests of endogeneity
Ho: variables are exogenous

Durbin (score) chi2(0)      =      0 (p = .)
Wu-Hausman F(0,132)      =      . (p = .)

```

Рис 3.6. Результати тесту на ендогенність

Загалом було отримано модель виду:

$$\mathbf{gdp1 = 10.56 + 0.0058 * transf^2 + 0.0082 * saldo^2 + 0.38 * cab,}$$

де gdp1- логарифм від ВВП;

transf - логарифм від чистих трансфертів;

saldo - логарифм від сальдо експорту-імпорту;

cab - приріст сальдо поточного рахунку.

Дане дослідження відображає загальну тенденцію розвитку економіки і стану платіжного балансу. Так можна сказати, що позитивне сальдо платіжного балансу позитивно впливає на економіку країни і стимулює її розвиток, оскільки з побудованої моделі можна сказати, що збільшення сальдо

платіжного балансу на 1%, призводить до збільшення ВВП країни на 0,37 %. Розмір чистих трансфертів і сальдо експорту-імпорту також сприяють росту ВВП. Тому можна зробити висновок, що для покращення показників економічного зростання країнам доцільно збільшувати розміри експорту товарів та послуг та залучати іноземні інвестиції.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

Погляди на сутність поняття «зовнішньоекономічна діяльність» достатньо різні, проте всі вони передбачають що, зовнішньоекономічна діяльність в загальному є послідовність дій, що здійснюється учасниками міжнародної торгівлі для досягнення поставлених цілей. Основні форми зовнішньоекономічної діяльності: державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності; зовнішньоторговельна діяльність підприємства, організації; міжнародна кооперація виробництва.

У теорії і практиці регулювання зовнішньоекономічної діяльності, як правило, виділяються дві основні мети, на досягнення яких спрямовані заходи фінансового впливу: воно здійснюється або з метою стимулювання учасників зовнішньоекономічної діяльності, або для встановлення захисту галузей національної економіки та окремих господарюючих суб'єктів від іноземних конкурентів. Виходячи з цього, заходи регулювання класифікуються як стимулюючі і захисні. З іншого боку, заходи впливу можуть носити економічний, адміністративний або змішаний характер, при цьому можна виділити групу заходів, що відносяться до фінансово-економічної сфери або є частиною фінансово-економічного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Питання оцінки економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств безперечно виступає найважливішим питанням в умовах сьогодення. Таке твердження ґрунтується на тому, що саме така оцінка виступає підґрунтям прийняття зважених управлінських рішень в контексті удосконалення позиціонування підприємств на зовнішніх ринках. Під час організації оцінки економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств, слід вирішити питання методологічного характеру: обрати мету і

визначити задачі оцінки; визначити час і послідовність методики його проведення; визначити джерела інформації та її вірогідність; обрати методику здійснення оцінки; визначити конкретних осіб і служби, що відповідають за оцінку.

На сьогоднішній день в Україні сфера ЗЕД регулюється тарифними і нетарифними методами. Цілі таких заходів - захист внутрішнього ринку, а також побудова конкурентних умов міжнародної торгівлі. Тарифне та нетарифне регулювання закріплено в національних законодавствах країн, а також в міжнародних договорах (конвенціях).

Аналізуючи ефективність зовнішньоекономічної діяльності важливо звернути увагу на потенційні для захоплення сегменти ринку, які можуть продукувати як ринкові загрози, так і можливості для іноземних експортерів.

З метою удосконалення механізму регулювання зовнішньої торгівлі України, як пріоритетної форми зовнішньоекономічної діяльності в умовах сьогодення важливого значення набувають проблеми оцінки сприятливості середовища міжнародного бізнесу. Таке зауваження ґрунтується на тому, що без зваженого процесу такої оцінки та отримання її результатів не можна говорити про ефективність діючих механізмів, а отже не доречно розробляти напрями удосконалення. Так, перш за все, здійснюється вибір оптимальної приймаючої країни для суб'єкта міжнародного бізнесу з точки зору мінімізації ризиків міжнародної підприємницької діяльності.

Важливими шляхами врегулювання інвестиційних та позичкових потоків України у зовнішньоекономічній діяльності на сучасному етапі є: створення іміджу підприємства «справедливих» цін за рахунок відповідності ціни і якості; збільшення асортименту продукції, яка випускається; виконання основних вимог збутової логістики; поліпшення кадрового потенціалу та управлінської структури; вдосконалення проектування, використання найсучасніших техніки і технології, вхідний контроль якості сировини, матеріалів і комплектуючих, поліпшення стандартизації. – детальне вивчення потреб ринку; наявність конкурентоспроможних вітчизняних постачальників.

Також варто зазначити, що зовнішньоекономічна діяльність країна мала досить нестабільний характер протягом останніх 10 років. За цей період відбулися значні зміни в багатьох аспектах зовнішньоекономічної діяльності. Криза 2014-2015 рр. спричинила значне зменшення більшості показників і погіршення економічної ситуації в країні. Так в цей період значно скоротився експорт і імпорт товарів і послуг, сальдо платіжного балансу було від'ємним, що призвело до зменшення золотовалютних запасів країни. Також ця криза спричинила значний відтік інвестицій з країни, призвела до збільшення державного боргу.

Значної трансформації зазнала товарна структура експорту і імпорту країни: збільшення частки сільськогосподарської продукції в структурі експорту, що на 2020 рік становить половину усього експорту і збільшення частки сировини і продукції з низькою доданою вартістю, зменшення частки продукції машинобудування і продукції хімічної промисловості. Разом з тим в структурі імпорту збільшилася частка продукції машинобудування і іншої високотехнологічної продукції і зменшилася частка мінеральної продукції. Можна сказати, що Україна з країни зі збалансованою економікою перетворюється на аграрно-сировинну державу, що можна оцінювати як крок назад. Держава повинна прийняти заходи, для стимулювання розвитку промисловості і диверсифікації структури експорту.

Ще однією проблемою стало зростання зовнішнього боргу країни. При цьому, основна частка запозичених коштів йшла на покриття дефіциту бюджету. Хоча спостерігається позитивний тренд до зменшення боргу по відношенню до ВВП країни, а його частка, що витрачається на обслуговування боргу, також зменшується. Позитивним моментом є те, що основна частка зобов'язань є довгостроковими і не потребує негайного погашення.

Хоча сальдо платіжного балансу і було додатне протягом останніх років, значну його частку становлять надходжень від оплати праці (доходи резидентів країни з-за кордону), а торгове сальдо – від'ємним. Також надходження від оплати праці мали тенденцію до зростання протягом попередніх періодів, що

свідчить про значну кількість трудових ресурсів, що не мають роботи в Україні, а також їхній значний відтік.

Протягом 2016-2019 років спостерігалася стабілізація і позитивна динаміка майже у всіх аспектах зовнішньоекономічної діяльності, на фоні чого стрімко зростав ВВП країни. Та криза 2020 року негативно вплинула на економіку країни і відкинула назад прогрес здобутий в 2016-2019 роках. Хоча світова криза ще не завершилася і важко повністю оцінити її вплив зовнішньоекономічну діяльність країни, можна стверджувати, що її наслідки значно менші ніж кризи 2014-2015 років.

Побудована модель свідчить про те, що сальдо платіжного балансу, і окремі його статті, мають вплив на ВВП країни. Збільшення сальдо платіжного балансу – веде до збільшення ВВП. Також збільшення чистих трансфертів в країну і сальдо експорту-імпорту позитивно впливає на ріст економіки. Тому одним із пріоритетних завдань влади – це створення сприятливих і привабливих умов ведення бізнесу в Україні для іноземних інвесторів. Також потрібно провести заходи, щодо збалансування експорту і імпорту в країну.

Основними завданнями, які потрібно вирішити, для покращення зовнішньоекономічної діяльності є: стимулювання бізнесу всередині країни, підтримка і захист національних товаровиробників, зменшення рівня тінізації економіки, стабілізація національної валюти, урегулювання військової ситуації на Донбасі, стабілізація політичних і економічних відносин з Російською Федерацією, диверсифікація структури експорту, пошук нових ринків збуту.

Загалом показники зовнішньоекономічної діяльності України, після вибору Європейського шляху розвитку в 2014 році, так і досягли своїх значень 2010-2013 років. Хочеться вірити, що цей крок назад був для того, щоб зробити два кроки вперед, але на даний момент України – це аграрно-сировинна держава з найнижчим рівнем доходів в Європі, зі значними внутрішніми політико-економічними проблемами, що відлякують потенційних інвесторів від нашої економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексунин В. А. Международный маркетинг. Учебное пособие. М.: Издательский Дом «Дашков и Ко», 2017. 160 с.
2. Бокій О. В. Ринок в Україні. *Вісник ОНУ імені І. І Мечникова*. 2018. Т. 18. Вип. 2/1. С. 27–29.
3. Буланий О.О. Вплив розміру митного тарифу на надходження до державного бюджету України. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 7 (49). С. 3 – 8
4. Веб-сайт Ради експортерів та інвесторів МЗС України (rei.mfa.gov.ua/ua)
5. Веб-сайт системи «Глобальний ринок ООН» (www.ungm.org)
6. Гвоздь В.С. Глобалізація економіки і посилення впливу кон'юнктури ринку на економіку окремих країн. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. № 4. С. 58 – 63.
7. Головня О.М. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічне зростання України: оцінка загроз і можливостей. *Економіка і держава*. 2010. № 6. С. 6 – 9.
8. Горчаков В.Ю. Критерии оценки эффективности внешнеэкономической деятельности крупной компании. *Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины: Сб. науч. тр.* Донецк: ИЭП НАН Украины, 2011. С. 470 – 480.
9. Грущинська Н.М. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств України в умовах становлення процесів митного регулювання з країнами Центрально-Східної Європи. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. – № 7 (49). С. 101 – 108.
10. Губський Б. В., Лук'яненко Д. Г., Сіденко В. С. Інтернаціоналізація української економіки. *Економіка України* . 2016 № 9. С. 15-23.

11. Дубіщев В.П., Вертелецька Ю.Б. Нормативно-правове регулювання міжнародної електронної торгівлі на сучасному етапі розвитку світового господарства. *Економіка і регіон: наук. вісн.* Полтава: ПолтНТУ, 2016. № 2. С. 13 – 19.
12. Дугінець Г. Трансформація зовнішньоекономічних потоків України у контексті реалізації асоціації з ЄС. *Журнал європейської економіки.* 2017. № 3. С. 317 – 329.
13. Єлісеєва О.К., Ткаченко І.О. Статистичний аналіз зовнішнього боргу України на основі побудови когнітивної карти. *Статистика України.* 2015. № 3(66). С. 80 – 84.
14. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
15. Кирилов Ю. Є. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності на ринку зерна : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02. Житомир, 2015. 18 с.
16. Кім О. О. Вплив зовнішньоекономічної діяльності на інституційне перетворення в трансформаційній економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Харків, 2014. 18 с.
17. Кісь О. П. Формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Харків, 2012. 8 с.
18. Кісь О. П. Формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Харків, 2005. 18 с.
19. Козик В. В., Панкова Л. А. Основи зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. Львів: ДУ «Львівська політехніка», 2016. 151 с.
20. Мала Н.Т., Грабельська О.В. Стратегічне планування економічного розвитку підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2013. № 767. С. 45-51.
21. Мельник Т.М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика.* 2008. № 1–2(8–9). С. 241-271.
22. Мельник Ю.В., Самосудов А.С. Розвиток експортного потенціалу підприємств молочної галузі в умовах європейської інтеграції України.

«Молодий вчений». 2020. № 3 (79). С. 237-24.

23. Попко О.В. Аналіз стану та перспектив розвитку експортного потенціалу молочної промисловості України. *Інноваційна економіка*. 2018. № 9-10 (70). С. 74–78.

24. Шкурупій О. В., Гончаренко В. В., Артеменко І. А. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.

25. Статистика зовнішнього сектору України за методологією 6-го видання "Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції". URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1>

26. Визначення платіжного балансу, що надає Національний Банк України. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123529.

27. Вдовин М.Л., Котова О.В. Оцінювання та аналіз показників розвитку зовнішньоторговельної діяльності білорусі. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 59-1. С. 24-30.

28. Міщенко Д. А. Теоретичні основи механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Державне управління: удосконалення і розвиток*. 2021. № 2.

29. Платонова І. О. Розвиток механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2020. 253 с.

30. Рибаківа Т.О. методи фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності: теоретичний аспект. *Інтелект XXI*. 2018. № 3. С. 23-26.

31. Платонова І. О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13-14. С. 125-129

32. Тютюнник І.В., Кобушко Я.В. інструменти мінімізації податкового навантаження в Україні: порівняльний аналіз та ефекти від застосування. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28. № 4. С. 122-130.

33. Борса В. В., Кеба А. П., Гладченко А. М. Митні платежі як складова доходів державного бюджету України. Молодіжний податковий конгрес : зб. тез доп. м. Ірпінь, 20 травня 2020 р. Ірпінь, 2020 С 220-223.

34. Зміна карантинних мір в Польщі URL: https://espreso.tv/news/2020/08/10/ukrayinciv_yaki_prybuvatymut_litakom_zvilnyat_vid_observaciyi_posolstvo_oprylyudnylo_novi_pravyla_vyizdu_v_polschu

35. Самотоєнкова О. В. Інвестиційна діяльність в Україні: тенденції та перспективи. *Електронне науково фахове видання «Ефективна економіка»*. 2019. № 5.

36. Лисенко О. А., Карягіна Д. О. Валютна політика і проблема інфляції в Україні, інфляційні процеси та їх вплив на економічну безпеку : колект. монограф. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. С. 19-26.

37. Стасишина О. Р. Валютний ринок України: стан проблеми і перспективи. *Міжнародний науково-виробничий журнал "Сталий розвиток економіки"*. 2015. №28. С. 65–68.

38. Тіньовий ринок та інші пастки на шляху валютної лібералізації URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/10/17/35284150/>.

39. Приступа Т.В., Чайковська М.А. Тіньова економіка та її вплив на соціально-економічний розвиток України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 1(12). С. 56-61

40. Статистичні дані про зовнішній борг України URL: http://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/zb/zb_u .htm.

41. Міщенко Д. А., Сіліна І. С., Колесник Д. С. Аналіз витрат на обслуговування державного боргу та пропозиції щодо їх зменшення. *Інфраструктура ринку*. 2019. С. 621–624.

42. Стащук О. В., Боричевська І. Г. Зовнішній державний борг України: сучасні тенденції та особливості обслуговування. *Електронне науково фахове видання "Ефективна економіка"*. 2021. №2.

43. Дані про обслуговування державного боргу України URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.

44. Статистика фінансових ринків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sectorfinancial/data-sector-financial#2fs>

45. Статистичні дані про боргову інформацію України URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/borgova-politika>

3.3

46. Савченко Т.Г. Вплив стану платіжного балансу та банківської системи на формування макроекономічної рівноваги. *Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика*: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. м. Суми 27-28 травня 2010 р. Суми: 2010 Т.2. с. 156-158

47. Молчан А.С., Терещенко К.О., Лехман Е.В., Платёжный баланс как инструмент оценки внешнеэкономической безопасности России. *Электронный сетевой политематический журнал "Научные труды кубгту"*. 2015. №12 С. 52-66

48. CAMERON C. Microeconometrics Using Stata: підручник, PRAVIN K. TRIVEDI. Техас : StataCorp LP 2009. 692 с.

49. Кристофер Д. Введение в эконометрику: підручник. Москва 1999 с. 402

50. Статистична інформація для моделі. URL: <https://data.worldbank.org/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Динаміка платіжного балансу України за 2010-2020 рр. в млн. дол. США

Статті платіжного балансу	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
А. Рахунок поточних операцій	-3 016	-10 233	-14 335	-16 518	-4 596	5 035	-1 866	-3 473	-6 432	-4 124	5 267
Баланс товарів та послуг	-3 982	-10 145	-14 346	-15 634	-4 606	-2 362	-6 453	-8 744	-11 378	-12 511	-2 378
Баланс товарів	-9 597	-18 031	-21 846	-22 128	-7 128	-3 455	-6 942	-9 663	-12 714	-14 261	-6 778
Експорт товарів	47 299	62 383	64 427	59 106	50 552	35 420	33 560	39 701	43 341	46 091	45 143
Імпорт товарів	56 896	80 414	86 273	81 234	57 680	38 875	40 502	49 364	56 055	60 352	51 921
Баланс послуг	5 615	7 886	7 500	6 494	2 522	1 093	489	919	1 336	1 750	4 400
Експорт послуг	18 327	21 269	22 089	22 613	14 884	12 442	12 448	14 243	15 836	17 465	15 564
Імпорт послуг	12 712	13 383	14 589	16 119	12 362	11 349	11 959	13 324	14 500	15 715	11 164
Баланс первинних доходів	-2 009	-3 796	-2 965	-3 033	-1 531	3 794	951	1 648	1 294	1 924	3 549
Надходження	4 715	5 485	7 082	7 767	5 503	5 786	6 889	9 339	11 875	13 295	12 178
Виплати	6 724	9 281	10 047	10 800	7 034	1 992	5 938	7 691	10 581	11 371	8 629
Оплата праці (баланс)	4 034	4 808	5 520	6 757	5 154	5 595	6 694	9 110	11 478	12 754	11 717
Надходження	4 046	4 825	5 542	6 782	5 183	5 631	6 731	9 137	11 494	12 774	11 738
Виплати	12	17	22	25	29	36	37	27	16	20	21
Доходи від інвестицій (баланс)	-6 043	-8 604	-8 485	-9 790	-6 685	-1 801	-5 743	-7 462	-10 184	-10 830	-8 168
Надходження	669	660	1 540	985	320	155	158	202	381	521	440
Виплати	6 712	9 264	10 025	10 775	7 005	1 956	5 901	7 664	10 565	11 351	8 608
у т.ч. реінвестовані доходи	-	-	-	-	-	-3 419	526	1 490	2 597	3 250	-488
Баланс вторинних доходів	2 975	3 708	2 976	2 149	1 541	3 603	3 636	3 623	3 652	6 463	4 096
Надходження	4 042	4 751	4 219	4 129	3 424	4 573	4 627	4 811	4 947	7 881	5 674
Виплати	1 067	1 043	1 243	1 980	1 883	970	991	1 188	1 295	1 418	1 578
В. Рахунок операцій з капіталом	188	101	40	-60	400	456	92	-4	37	38	-3
<i>Чисте кредитування (+)/ чисте запозичення (-) (=A+B)</i>	<i>-2 828</i>	<i>-10 132</i>	<i>-14 295</i>	<i>-16 578</i>	<i>-4 196</i>	<i>5 491</i>	<i>-1 774</i>	<i>-3 477</i>	<i>-6 395</i>	<i>-4 086</i>	<i>5 264</i>
С. Фінансовий рахунок	-7 859	-7 677	-10 120	-18 601	9 111	4 642	-3 120	-6 043	-9 272	-10 066	3 274
Прямі інвестиції (сальдо)	-5 759	-7 015	-7 195	-4 079	-299	407	-3 794	-3 684	-4 460	-5 212	117
Прямі інвестиції: активи	692	192	980	430	548	38	173	234	116	621	362
Прямі інвестиції: пасиви	6 451	7 207	8 175	4 509	847	-369	3 967	3 918	4 576	5 833	245
у т.ч.											
реінвестування доходів	-	-	-	-	-	-3 419	526	1 490	2 597	3 250	-488
кредити прямого інвестора в Україну	901	1 086	1 927	841	135	-953	-109	893	507	924	-27
Портфельні інвестиції (сальдо)	-4 342	-1 569	-4 689	-8 787	2 700	-367	-293	-1 800	-2 080	-5 134	829
Портфельні інвестиції: активи	17	48	72	-5	-1	3	-77	3	33	411	152
Портфельні інвестиції: пасиви	4 359	1 617	4 761	8 782	-2 701	370	216	1 803	2 113	5 545	-677
Акціонерний капітал	290	519	516	1 180	-391	177	69	110	-9	49	173
Боргові цінні папери	4 069	1 098	4 245	7 602	-2 310	193	147	1 693	2 122	5 496	-850
Центральний банк	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Сектор державного управління	3 254	1 040	3 424	4 786	19	949	256	1 496	2 017	4 194	-311
Банки	-150	-1 026	-346	1 779	-717	-613	-88	-100	92	-795	-917

Додаток Б

Динаміка структури експорту за 2010-2020 рр.

Динаміка експорту за групами товарів за 2010-2020 рр. в млн. дол. США											
Найменування груп товарів	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	9936	12804	17906	17040	16670	14478	15250	17739	18594	22125	22161
Мінеральні продукти	5076	6951	6304	6306	5291	2672	2391	3517	3883	4405	4963
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	4000	6041	6028	5070	3730	2436	1832	2052	2381	2171	2308
Деревина та вироби з неї	1467	1855	1852	2004	1954	1540	1510	1647	1965	1781	1760
Промислові вироби	616	795	830	846	704	503	463	575	649	697	722
Чорні й кольорові метали та вироби з них	17044	21836	18490	16793	14953	9164	8099	9890	11402	9994	8782
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	8530	10722	11181	8537	5432	3339	2748	2862	3002	3427	3391
Різне	630	1379	1836	2510	1818	1288	1267	1419	1465	1491	1056
УСЬОГО	47299	62383	64427	59106	50552	35420	33560	39701	43341	46091	45143
Динаміка структури експорту за групами товарів за 2010-2020 рр. в %											
Найменування груп товарів	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	21,01	20,52	27,79	28,83	32,98	40,88	45,44	44,68	42,90	48,00	49,09
Мінеральні продукти	10,73	11,14	9,78	10,67	10,47	7,54	7,12	8,86	8,96	9,56	10,99
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8,46	9,68	9,36	8,58	7,38	6,88	5,46	5,17	5,49	4,71	5,11
Деревина та вироби з неї	3,10	2,97	2,87	3,39	3,87	4,35	4,50	4,15	4,53	3,86	3,90
Промислові вироби	1,30	1,27	1,29	1,43	1,39	1,42	1,38	1,45	1,50	1,51	1,60
Чорні й кольорові метали та вироби з них	36,03	35,00	28,70	28,41	29,58	25,87	24,13	24,91	26,31	21,68	19,45
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	18,03	17,19	17,35	14,44	10,75	9,43	8,19	7,21	6,93	7,44	7,51
Різне	1,33	2,21	2,85	4,25	3,60	3,64	3,78	3,57	3,38	3,23	2,34

Додаток В

Динаміка структури імпорту за 2010-2020 рр.

Динаміка імпорту за групами товарів за 2010-2020 рр. в млн. дол. США											
Найменування груп товарів	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	5761	6347	7519	8181	6025	3412	3863	4267	5020	5698	6465
Мінеральні продукти	19247	26514	26286	21180	15254	11186	8076	11973	13587	12638	7898
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	10116	12505	13155	13042	10310	7541	8297	9576	10438	10870	10669
Деревина та вироби з неї	1877	2094	2071	2199	1466	934	1032	1147	1322	1253	1348
Промислові вироби	2880	2951	3982	3881	2615	1749	1957	2127	2575	3108	3008
Чорні й кольорові метали та вироби з них	3988	5522	5079	4552	3208	1897	2192	2878	3431	3517	3009
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	11799	19208	21012	18154	10724	7504	10353	13569	15992	19361	17410
Різне	1228	5273	7169	10045	8078	4652	4732	3827	3690	3907	2114
УСЬОГО, млн дол. США	56896	80414	86273	81234	57680	38875	40502	49364	56055	60352	51921
Динаміка структури імпорту за групами товарів за 2010-2020 рр. в %											
Найменування груп товарів	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	10,13	7,89	8,72	10,07	10,45	8,78	9,54	8,64	8,96	9,44	12,45
Мінеральні продукти	33,83	32,97	30,47	26,07	26,45	28,77	19,94	24,25	24,24	20,94	15,21
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	17,78	15,55	15,25	16,05	17,87	19,40	20,49	19,40	18,62	18,01	20,55
Деревина та вироби з неї	3,30	2,60	2,40	2,71	2,54	2,40	2,55	2,32	2,36	2,08	2,60
Промислові вироби	5,06	3,67	4,62	4,78	4,53	4,50	4,83	4,31	4,59	5,15	5,79
Чорні й кольорові метали та вироби з них	7,01	6,87	5,89	5,60	5,56	4,88	5,41	5,83	6,12	5,83	5,80
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	20,74	23,89	24,36	22,35	18,59	19,30	25,56	27,49	28,53	32,08	33,53
Різне	2,16	6,56	8,31	12,37	14,00	11,97	11,68	7,75	6,58	6,47	4,07